

BÖLCS LAIKUSOK A „NÉP” KÉPVISELETÉBEN?

*A deliberatív közösségi gyűlések képviseletelméleti megközelítése és
magyarországi gyakorlatuk empirikus vizsgálata*

Jelige: MAP525

2022. május 5.

Tartalomjegyzék

Bevezetés: a dolgozat módszertana, felépítése és a tárgyalt téma természete	3
1. Mi a közösségi gyűlés? – a demokratikus innovációktól a közösségi gyűlésekig.....	5
2. A közösségi gyűlés vizsgálatának képviseletelméleti kerete	9
2.1. A képviseletelmélet kapcsolódó megközelítései	9
2.1.1. Pitkin és a deskriptív képviselet	9
2.1.2. Mansbridge és a megérző képviselet.....	13
2.1.3. A Körösényi-féle mandátum- és elszámoltatáselmélet	15
2.1.4. A Brito Vieira-féle transmission-belt modell és a konstruktivista képviselet....	17
2.2. A kapcsolódó képviseletelméletek szintetizáló értelmezése	19
2.3. A közösségi gyűlés vizsgálatának képviseletelméleti kerete	22
3. A közösségi gyűlések tipizálásának lehetőségei	28
4. A budapesti közösségi gyűlések hazai kontextusa és nemzetközi összehasonlítása	30
4.1. A közösségi gyűlések magyarországi kontextusa	31
4.2. A budapesti közösségi gyűlések lebonyolítása.....	33
4.3. A budapesti közösségi gyűlések résztvevőkre gyakorolt hatása	35
4.4. A budapesti közösségi gyűlések nemzetközi összehasonlításban	36
Konklúzió	41
Mellékletek.....	43
Irodalomjegyzék.....	49
Könyvek, folyóiratcikkek, tanulmánykötetben megjelent művek.....	49
Internetes források	54

Bevezetés: a dolgozat módszertana, felépítése és a tárgyalt téma természete

2020 és 2022 között szerény sajtófigyelem mellett egy újfajta, állampolgári részvételre épülő demokratikus innovációs eszköz honosodott meg Magyarországon. Bár az első két hivatalos budapesti közösségi gyűlés (citizens' assembly) létrejöttét hazánkban nem kísérte számottevő médiavisszhang vagy széleskörű tudományos érdeklődés, a közeljövőben ebben lényegi változás állhat be. A deliberatív közösségi gyűlés módszere ugyanis egyfelől Magyarországon újszerű módon formálhatja át a képviseleti demokráciáról és az állampolgári részvételről kialakult képet, valamint érdemben javíthatja a politikai rendszer egészének működését. Másrészt egy olyan eszközről van szó, amely az elmúlt két évtizedben világszerte gyorsuló ütemben vált elterjedtté. Alkalmazására így ma már nemcsak Észak-Amerikában és Nyugat-Európában találunk számtalan példát, hanem Ázsiában, Ausztráliában, Dél-Amerikában és kelet-közép-európai térségünkben egyaránt (OECD, 2020). A közösségi gyűlés eszközt a nyugati típusú képviseleti demokráciákban az elmúlt évtizedekben tapasztalt válságjelek – így többek között a csökkenő választási részvétel, a politikusokba és a politikai intézményekbe vetett bizalom alacsony mértéke, valamint az állampolgárok politikai részvételét biztosító hagyományos szervezetek tagságának hanyatlása – hívták életre. Célja ezért a demokratikus berendezkedésben rejlő rugalmasság és megújulási potenciál kiaknázása, illetve a részvételi és deliberatív lehetőségek felhasználása, ami végső soron a válságjelek mérséklését hivatott elősegíteni.

Dolgozatom arra vállalkozik, hogy egyfelől hozzájáruljon a deliberatív közösségi gyűlés sajátosságainak és hátterének megértéséhez azáltal, hogy a demokratikus innováció szakirodalmának értelmezési keretén túl a vizsgálat tárgyát egy gyökereit tekintve jóval régebbi és a politikatudományba mélyebben beágyazott kutatási terület, a képviseletelméletek szemszögéből is megvilágítsa. Másfelől kutatásom célja, hogy hozzájáruljon a közösségi gyűlések egyre kiterjedtebbé váló tudományos irodalmának eredményeihez a friss gyakorlatok és empirikus tapasztalatok fényében levont újszerű következtetésekkel. Harmadrészt pedig dolgozatom a közösségi gyűlés magyarországi példáinak a nemzetközi gyakorlatban történő elhelyezésére és a nemzetközi tapasztalatok fényében történő értékelésére irányul.

A fenti célkitűzésekre tekintettel dolgozatom vizsgálódását az alábbi három fő kutatási kérdés vezeti: (1) Hogyan értelmezhető a deliberatív közösségi gyűlés eszközének szerepe a demokratikus innovációk és a képviseletelmélet releváns szakirodalma tükrében? (2) Milyen módon bővíthetők a közösségi gyűlésekkel foglalkozó szakirodalom megállapításai a bővülő

gyakorlati tapasztalatok fényében? (3) Hogyan értékelhetők a közösségi gyűlés magyarországi példái a nemzetközi gyakorlat fényében?

A kutatási kérdések megválaszolása érdekében dolgozatomban – amint az alcím is előrevetíti – alapvetően két megközelítést és vizsgálati módszertant alkalmaz. Az alapfogalmakat tisztázó jelen bevezető fejezetet követően az első nagy szakaszban az elméleti megközelítés dominanciája érvényesül. Ennek során a deliberatív közösségi gyűlést és annak szerepét a demokratikus innovációk és a releváns képviseletelméletek szakirodalmának kontextusában igyekszem körüljárni és elhelyezni. Ez érdemben hozzájárulhat egyrészt a közösségi gyűlések alaposabb megértéséhez, másrészt a képviseletelméleti megközelítések a gyakorlati példák fényében történő pontosításához. Dolgozatomban mindenekelőtt az előbbire helyezi a hangsúlyt, és azt vizsgálja, hogy hogyan értelmezhetők a demokratikus innovációk (Smith, 2009) körébe sorolt állampolgári fórumok a vonatkozó képviseletelméleti megközelítések fényében. Mindennek újdonsága és egyben nehézsége abból fakad, hogy tudomásom szerint sem a nemzetközi, sem a magyar szakirodalomban mostanáig nem történt hasonló kísérlet a két terület összekapcsolására. A közösségi gyűlésekkel foglalkozó – az ezredforduló óta rohamosan gyarapodó – tudományos munkák szinte kivétel nélkül a demokratikus innovációk irodalmának részét képezik. Ennek megfelelően a demokratikus innovációk paradigmájában és terminológiájának segítségével értelmezik a jelenségeket. A tágra értelmezett demokratikus innovációs gyakorlatok és a képviseletelméletek közötti kapcsolódások feltárására, illetve az ezeket összekötő híd megteremtésére csupán az elmúlt néhány évben történt egy-egy részleges, szisztematikusnak egyelőre nem tekinthető kísérlet (lásd például Zarembek–Welp, 2019; Guasti–Geissel, 2021).

Dolgozatomban első nagy szakasza feltáró jellegű kutatási módszertanra támaszkodik. Stebbins elmélete (2001) szerint a tudományos kutatások egy olyan skálán helyezhetők el, amelynek a feltáró kutatások képezik az egyik, a hipotézistesztlő kutatások pedig a másik pólusát. A szerző szerint egy új téma kutatása szükségszerűen feltáró módszertan alkalmazását igényli, hiszen – amint jelen dolgozat első szakaszának témája esetében – a fogalmak és elméletek még nem stabilizálódtak, a vizsgálat területe pedig egyelőre felderítetlen. A célom tehát itt a kutatási területet érintő jelenségek leírása, illetve összefüggések feltárása, ami megalapozhatja a későbbi, immár hipotézisek tesztelésére irányuló kutatásokat (Stebbins, 2008: 327–328.).

A második nagy szakasz kapcsolatot teremt a korábban lefektetett fogalmakat és feltárt összefüggéseket és a közösségi gyűlések gyakorlatából fakadó tapasztalatok között. Ennek során a rendelkezésre álló, kérdőíves kutatásból származó eredmények segítségével néhány teoretikus kérdés empirikus tesztelésére is sor kerül. Az alkalmazott módszertan tehát itt a

hipotézistesztelő jelleg irányába mozdul el. Ebben a szakaszban kerülhet sor a korábban feltárt összefüggésekre támaszkodó gyakorlatias predikciók megfogalmazására és egyes feltevések kvantifikálására (Stebbins, 2008: 328–329.). Mindehhez a dolgozat a demokratikus innovációk vizsgálatában bevetté vált kvantitatív (Beste–Wyss, 2019) és kvalitatív (Talpin, 2019) megközelítést ugyanúgy alkalmazza, mint a komparatív (Ryan, 2019) kutatási módszertant. A két budapesti közösségi gyűlés vizsgálata során kutatásom nagyban támaszkodik egy korábban megjelent tanulmányomban (anonimizált hivatkozás) kialakított elemzési keret módszerére.

Fontos megjegyezni, hogy a dolgozat témája alapvetően három diszciplína határterületén helyezkedik el. Amint látni fogjuk, a deliberatív közösségi gyűlések átfogó vizsgálata egyaránt szükségessé teszi a demokratikus innovációk, a képviseletelméletek, valamint a közpolitika-alkotás vonatkozó területeinek szintetizáló értelmezését: ez egyaránt tükröződik az alkalmazott megközelítések sokrétűségében és a hivatkozott irodalmak szerteágazóságában.

Az alábbiakban először bemutatom a közösségi gyűlés a demokratikus innovációk szakirodalmán belül kialakult fogalmát. Ezt követően ismertetem a releváns képviseletelméleti megközelítéseket – kiemelt figyelmet fordítva a kortárs diskurzus beemelésére –, majd azokat abból a szemszögből vizsgálom, hogy értelmezési kereteikbe milyen módon illeszthetők be a közösségi gyűlések. A 3. fejezetben a közösségi gyűlések általános jellemzőit és tipizálási lehetőségeit mutatom be, majd az 4. fejezetben keríték sort a közösségi gyűlések magyarországi gyakorlatának értékelésére, különös tekintettel a résztvevő deskriptív csoportra gyakorolt hatásra és a nemzetközi példákkal történő összevetésre. A dolgozat záró fejezetében vizsgálatom tárgyát a kutatási kérdések fényében értékelem.

1. Mi a közösségi gyűlés? – a demokratikus innovációktól a közösségi gyűlésekig

A demokratikus innovációk szakirodalma jellemzően abból az előfeltevésből indul ki, hogy az elmúlt évtizedekben a nyugati demokráciák egyre erősödő válságjeleinek lehetünk tanúi: erre enged következtetni a trendszerűen csökkenő választási részvétel, a politikusokba és a politikai intézményekbe vetett bizalom alacsony mértéke, valamint az állampolgárok politikai részvételét biztosító hagyományos szervezetek – mint a pártok és érdekképviselések – tagságának hanyatlása (Smith, 2009: 4.; Newton, 2012: 4.). A válságjelek egy része közvetlenül a képviseleti rendszert érinti, amit a közvélemény-kutatások világszerte rendszerint visszaigazolnak. Az állampolgárok többsége szerint a politikusok korrumpáltak (Pew Research Center, 2019: 29.), és a választott tisztségviselők nagy része nem foglalkozik az egyszerű polgárok igényeivel (Pew Research Center, 2020: 19.). A képviseleti demokrácia központi intézményét, a választásokat pedig erős szkepticizmus övezi: az állampolgárok többsége úgy

véli, hogy a választások eredményétől függetlenül nem történnek nagy változások (Pew Research Center, 2019: 31.). A válságjelek erősödésével párhuzamosan az állampolgárok a politikai intézményekkel kapcsolatos új igényei kerülnek előtérbe: több és érdemibb részvételi lehetőséget, szigorúbb elszámoltathatóságot, átláthatóbb döntéshozatali folyamatokat és kevesebb korrupciót várnak el (Newton, 2012: 3.). A demokratikus innovációk célja, hogy választ találjanak ezekre az igényekre. Olyan eszközök sokszínű csoportját jelentik tehát, amelyek a modern képviseleti demokrácia intézményeinek kiegészítését és patológikus jelenségeinek kiküszöbölését célozzák (Newton, 2012: 10–11.).

Graham Smith legszélesebb körben alkalmazott meghatározása (2009: 1.) szerint a demokratikus innovációk olyan „*intézmények, amelyeket kifejezetten arra terveztek, hogy növeljék és elmélyítsék az állampolgári részvételt a politikai döntéshozatal folyamatában*”. A legjelentősebb kutatók mostanra bevetté vált meghatározásaiból (lásd még Newton, 2012: 4.; Elstub–Escobar, 2019: 14.) a demokratikus innovációk három fő jellemzőjét olvashatjuk ki: egyrészt az állampolgárok politikai folyamatokba történő hatékonyabb bevonására irányulnak; másrészt ezt a részvételt intézményes keretbe helyezik, amely által az állampolgárok számára lehetőséget teremtenek a közpolitika-alkotás formális befolyásolására; harmadrészt pedig céljaikat újdonsült, innovatív megoldásokkal érik el, amelyek a demokratikus eljárások fejlesztésére törekednek. Ebből az inkluzív meghatározásból számos, egymástól lényegi elemekben is különböző innovatív eszköz következhet.

A demokratikus innovációk rendkívül heterogén fogalma alá sorolható eszközök számos eltérő módon csoportosíthatók, döntően attól függően, hogy az egyes eszközök a demokratikus intézményrendszer mely aspektusainak fejlesztését tűzik ki célul, illetve ennek eléréséhez milyen jellegű módszereket használnak fel. Smith (2005: 14–15.) a demokratikus innovációk hat, majd később négy (2009) típusát különítette el, Michels tanulmányában (2011: 280.) eltérő szempontok alapján négy fő típust különböztetett meg, míg Elstub és Escobar tipológiája (2017a: 22–25.; 2019: 25.) megint más megközelítést alkalmazva öt kategóriát határozott meg. A demokratikus innovációk egyes típusainak jellemzőit a dolgozat mellékletben található 1. táblázat mutatja be. A különböző megközelítésen alapuló tipológiák közös sajátossága, hogy kiolvasható belőlük, hogy a demokratikus innovációk a demokrácia nem egyetlen normatív felfogásából táplálkoznak, hanem egyaránt merítenek a részvételi, a deliberatív, a közvetlen és a képviseleti demokrácia vívmányaiból (Adenskog, 2018: 24.). Az egyes típusokon belül elhelyezkedő demokratikus innovációkat továbbá egymással rokonsági kapcsolatban állónak tekintik, amelyek tovább csoportosíthatók (Smith, 2009: 28; Elstub–Escobar, 2019: 24.).

Mindegyik ismert tipológia tartalmazza a deliberatív fórumok (deliberative innovations lásd: Smith, 2005: 14–15.; deliberative forums lásd: Smith, 2009; Michels, 2011: 280.; mini-publics lásd: Elstub–Escobar, 2017a: 22–25.; 2019: 25.) csoportját. Az innovációk ezen típusának elméleti megalapozása Robert Dahl nevéhez fűződik. Dahl (1989) arra a kérdésre kereste a választ, hogy hogyan lehetne megismerni, hogy az egyes nagy horderejű közügyekben milyen álláspontot alakítana ki a társadalom, amennyiben tagjainak többsége aktív és széleskörűen tájékozott lenne. Elképzelése szerint a deliberatív fórum egy olyan, az egész társadalomra nézve reprezentatív, véletlenszerűen kiválasztott állampolgárok alkotta csoport, amely közügyek megvitatására jön létre (1989: 340.). A csoport tagjai a legfrissebb tudományos eredmények alapján tájékozódnak, és az általuk folytatott tanácskozás során megismerik egymás véleményét a tárgyalt közügyek kapcsán. A deliberációt követően pedig kialakítják álláspontjaikat a megtárgyalt kérdésekben. Dahl koncepciója alapján az ilyen módon kialakított deliberatív fórum *„döntése a nép döntését »képviselné«. Ítélete magának a népnek az ítélete lenne, ha a nép a legjobb elérhető tudásra támaszkodva tudná eldönteni, hogy milyen közpolitikák érnék el a legnagyobb valószínűséggel az általa vágyott eredményeket”* (uo.). A szerző szerint a deliberatív fórum feladata nem a képviseleti intézmények helyettesítése, hanem éppen az azok által alkalmazott döntéshozatali folyamatok árnyalása, kiegészítése.

A későbbi szerzők, akik Dahl teoretikus koncepciójának az 1970-es évek elejétől kezdődően gyarapodó gyakorlati megvalósulásait is vizsgálhatták (Rask et al., 2019: 355.), pontosabb meghatározásokat fektettek le. Ryan és Smith (2014) a deliberatív fórumok frissen született definícióit számba véve azt találták, hogy a meghatározások inkluzivitásuk alapján csoportosíthatók: a leginkább leszűkítő (lásd Fishkin, 2009) fogalmi lehatárolástól a közbülsőkön át (lásd például Goodin–Dryzek, 2006 és Smith, 2009) a legtagábbig (lásd Fung, 2003). A szerzőpáros saját meghatározása szerint a deliberatív fórumok olyan intézmények, amelyek keretében a társadalom reprezentatív részcsoportja azzal a céllal vesz részt a pártatlan facilitáció által támogatott strukturált deliberációban, hogy a közpolitikai döntéshozatalt a tájékozott állampolgárok nézeteihez igazítsa (Ryan–Smith, 2014: 20.). A számos különböző meghatározást (lásd még Smith, 2009: 76; Elstub–Escobar, 2017a: 23.; 2019: 26; valamint Goodin–Dryzek, 2006: 220.) úgy összegezhetjük, hogy a deliberatív fórum a véletlenszerűen kiválasztott, reprezentatív állampolgári csoport ismeretszerzésének és deliberációjának olyan intézményesített formája, amelynek célja adott közpolitikai döntés befolyásolása.

A demokratikus innovációkhoz hasonlóan a deliberatív fórumokon belül is további, egymással rokonsági kapcsolatban álló típusokat állapíthatunk meg (Elstub–Escobar, 2017a: 22.). A meghatározások korábban tárgyalt sokszínűségéből következik, hogy egyes definíciók

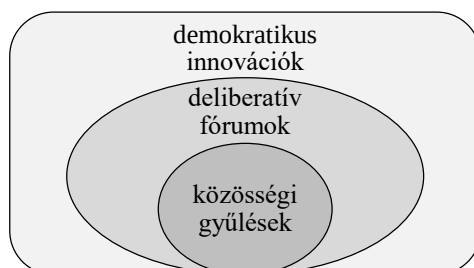
szélsőségesen leszűkítik, míg mások rendkívül tágra szabják a fogalom alá sorolható intézményi megoldásokat. Emellett számos, a demokratikus innovációkkal általánosságban foglalkozó kutató a deliberatív fórumok típusait csak példálózó jelleggel említi. Éppen ezért jelen dolgozat céljainak leginkább az felel meg, ha azokra a tipológiákra fókuszálunk, amelyek az inkluzivitás szempontjából a „közbülső” csoportba tartoznak – vagyis nem túlzottan leszűkítők, mégis a fogalmak használhatóságát nem veszélyeztető mértékben nyitottak –, valamint a taxativitás – azaz az összes típus név szerinti felsorolásának – igényével lépnek fel. Az ezen megkötések szem előtt tartásával kiválogatott megközelítések közül Smith (2009: 72–110.), Elstub és Escobar (2017b: 1–3.), valamint Harris (2019: 46.) meghatározása egyaránt öt típust – a közösségi gyűlést (citizens’ assembly), az állampolgári zsűrit (citizens’ jury), a tervező sejtet (planning cell), a konszenzus konferenciát (consensus conference) és a deliberatív közvélemény-kutatást (deliberative poll) – különít el. Smith és Setälä (2018: 301.) szerzőpárosa a fentiekén túl a belgiumi G1000 modellt is a deliberatív fórumok típusai közé sorolja. Így jutunk el tehát a jelen dolgozat középpontjában álló közösségi gyűléshez, amelynek helyét a tipológiák döntő többsége a deliberatív fórumok között jelöli ki. A deliberatív fórumok típusairól összefoglaló áttekintést nyújt a mellékletben szereplő 2. táblázat.

A deliberatív fórumok egyes típusait egymástól a résztvevő állampolgárok száma, a deliberáció hossza, illetve a folyamat végeredményének jellege alapján különíthetjük el. A legtöbb tipológia szerint a közösségi gyűlést a deliberatív fórumok többi típusától az különbözteti meg, hogy az állampolgárok közepesen nagy csoportjának a deliberatív folyamatban történő részvételét a leghosszabb időtartamon keresztül biztosítja, végeredményként pedig részletes közpolitikai javaslatok fogalmazódnak meg. Az egyes szerzők között azonban eltérések mutatkoznak abban, hogy mit tekintenek „közepesen nagy” csoportnak, illetve „leghosszabb időtartamnak”. Ezt a szakirodalomban mutatóbizonytalanságot, a különböző típusú deliberatív fórumok átfedő meghatározását és az empirikus példák organikus sokszínűségét figyelembe véve dolgozatomban azokat a deliberatív fórumokat tekintem közösségi gyűlésnek, amelyek valamely kormányzati szinten és valamely közpolitikai területen felmerülő kérdések eldöntését explicit módon irányulnak (lásd például Ferejohn, 2008: 196.; Talpin, 2012: 187; Elstub–Escobar, 2017b: 3.). A közösségi gyűlések a demokratikus innovációk halmazán belül elfoglalt helyét az alábbi 1. ábra szemlélteti.

A közösségi gyűlések magyar nyelvű irodalmát említve elmondható, hogy a demokratikus innovációk ezen típusának hazai tudományos szakirodalma egyelőre igen gyér. Az első ilyen munka Pataki György (2007) tanulmánya, amelyben az egyszerű állampolgárok („bölcsek laikusok”) politikai részvételét célzó innovatív megoldások között tárgyalja a közösségi gyűlést

(bár még nem ezen fogalom alatt). Ezt követően a közösségi gyűléseket specifikusan is említő kortárs irodalmak terjedése számára legközelebb az eszköz magyarországi megjelenése nyitott újabb lehetőséget (lásd Oross, 2020; László, 2021; Németh, 2021).

1. ábra. A közösségi gyűlések a demokratikus innovációk családjában

Forrás: saját szerkesztés

2. A közösségi gyűlés vizsgálatának képviséletelméleti kerete

Az alábbiakban a közösségi gyűlések a releváns képviséletelméleti megközelítések nyújtotta értelmezési keretben történő elhelyezésére vállalkozom. Ennek során elsőként alapvetően négy szerző – Pitkin, Mansbridge, Körösenyi és Brito Vieira – elméleteit mutatom be, majd tisztázom egymáshoz való viszonyukat, egy közös elméleti keret kialakítása céljából. Ezt követően a közösségi gyűlések koncepcióját összevetem az így kialakított értelmezési kerettel.

2.1. A képviséletelmélet kapcsolódó megközelítései

2.1.1. Pitkin és a deskriptív képvisélet

Hanna Pitkin (1967) a képvisélet (representation) fogalmának különböző jelentéstartalmait, illetve azoknak a politikai képvisélet felfogására és sajátosságaira gyakorolt hatását vizsgálja. Ennek során egy rendkívül komplex, térben és időben egyaránt igen nagyfokú változatosságot mutató képet fest a képvisélet koncepciójáról. A szerző a képvisélet fogalmának etimológiai eredetét vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy jelentése összefoglalóan úgy ragadható meg mint *a jelen nem lévő jelenlévővé tétele (re-presentation; uo.: 8–9.)*. Egyfajta paradoxon övezi tehát a képviséletet: valami, ami ténylegesen nincs jelen, a képvisélet által valamilyen formában mégis jelenlévővé válik.

Pitkin szerint a képvisélet klasszikus elméletei csak a koncepció egészének egy részletét és néhány részsajátosságára képesek megmutatni, ezért gyakran egymást kizáró megállapításokon alapulnak. Mégis, részizgazságait egyszerre vizsgálva megismerhető a képvisélet komplex jelenségének teljessége. Pitkin könyvében a képvisélet öt olyan elméletét tekinti át, amelyek a

koncepció egészének megértése szempontjából elengedhetetlen igazságokat fogalmaznak meg. Jelen dolgozat témája szempontjából nem a képviselet komplex jelentésének megértése fontos, hanem az egyik részigazságokat megfogalmazó elméleti megközelítés, a deskriptív, azaz leíró képviselet (descriptive representation) áttekintése.

A deskriptív képviselet középpontjában nem a képviselő felhatalmazását követő cselekvése és nem is az elszámoltatását megelőző magatartása áll: a hangsúly a formalisztikus aktusok és a cselekvés helyett a képviselő jellemzőin van. A képviselő legfontosabb feladata, hogy helyettesítse a képviselteket, a köztük fennálló hasonlatosságra támaszkodva. Tehát a képviselet ezen elve alapján szerveződő törvényhozás kapcsán a legfontosabb kérdés nem az, hogy hogyan cselekszik és milyen döntéseket hoz, hanem az, hogy milyen az összetétele és mennyiben képezi le a társadalom sokszínűségét. A parlamentnek az egész társadalom kicsinyített modelljévé kell válnia annak érdekében, hogy a benne megjelenő tulajdonságok és vélemények az egész társadalom sajátosságát és közvéleményét tükrözzék: minden társadalmi csoportnak a társadalomban betöltött arányának megfelelően kell képviselethez jutnia. Más szóval, a törvényhozásnak a politikai közösség egészére nézve (statisztikailag is) reprezentatívnak kell lennie. A jelen nem lévők így olyan módon válnak jelenlévővé (representation), hogy a törvényhozásban hozzájuk hasonlatos szószóló jeleníti meg tulajdonságaikat, érzéseiket és véleményüket.

Természetesen, végső soron a deskriptív képviselet híveit is foglalkoztatja a képviselők cselekvése. Éppen ezért fókuszálnak mindenekelőtt a törvényhozás összetételére: várakozásaik szerint ugyanis a képviselők tulajdonságai bizonyos mértékig kiszámíthatóvá teszik cselekvésüket.¹ Ha tehát a parlament az egész társadalom kicsinyített modellje, és minden egyes képviselő a társadalom egy szeletének tulajdonságait hordozza magán, akkor olyan döntések fognak születni, amilyeneket maga a nép is hozna. Vagyis a törvényhozás és a társadalom összetételében fennálló hasonlóság önmagában nem végcél, hanem eszköz. A végső cél az, hogy a törvényhozás a társadalmi igényeknek megfelelő módon cselekedjen.

A deskriptív képviselet hívei gyakran metaforákkal igyekeznek leírni a társadalom és a törvényhozás összetételének általuk szükségesnek vélt hasonlóságát. Visszatérően használják a festmény, a térkép és a tükör metaforáját. A valóság minél pontosabb megörökítését célzó

¹ Pitkin (1967: 211–212.) szerint a deskriptív képviselet egy sajátos episztemológiai felfogással társul. Hívei úgy vélik, hogy a politikai tudás tárgya az irracionális érzékelésekhez hasonló: vagyis nem juthatunk birtokába a képviselteket érzelteinek és preferenciáinak ismerete nélkül. Ezért fontos azoknak az egyedi tulajdonságoknak a reprodukálása, modellezése, amelyek hatására az állampolgárok ítéletei születnek. Ezzel a megközelítéssel szemben áll az a felfogás, amely szerint a politikai kérdésekre adható objektíven helyes, racionálisan igazolható válasz, ezért nem a képviselteket érzelteinek, hanem a szakértők álláspontja az elsődleges.

festmény a lefestett tárgyak vizuális jellemzőit mutatja meg. Ezáltal a festményt szemlélve számos következtetés levonható a leképezett valóságra vonatkozóan, miközben rejtve maradnak a tárgyak a vásznon le nem képezhető sajátosságai mint például szaguk, tömegük vagy hőmérsékletük. A térkép is hasonló elvet követve képez le egy adott földrajzi területet, mint a deskriptív képviselő elve alapján szerveződő törvényhozás a társadalmat. A kicsinyített másolat egyes részeinek és egészének ugyanolyan arányokkal kell rendelkeznie, mint az eredetinek, ráadásul a pontos térképről a hegyek, tavak és folyók épp olyan egymáshoz fűződő viszonya olvasható le, mint amilyeneket a földrajzi képződmények között valójában fennállnak. Ennek a gondos leképezésnek köszönhetően nem tévedünk el az ismeretlen tájon: ugyanígy a törvényhozás mindaddig nem vezet félre a társadalomban megjelenő tulajdonságokkal, igényekkel és véleményekkel kapcsolatban, amíg a nép pontos modellezésére képes. Ugyanakkor a legpontosabb térkép sem válik teljesen az általa leképezett területhez hasonlatossá. Az egyezés csupán a táj bizonyos aspektusaira terjed ki: a térkép típusát annak megfelelően kell megválasztanunk, hogy éppen mit akarunk megtudni a tájról. Hasonlóan azt, hogy a törvényhozás milyen szempontból legyen (statisztikailag) reprezentatív az egész társadalomra nézve, az alapján kell eldönteni, hogy a képviselők mely tulajdonságai relevánsak a politikai cselekvés szempontjából. A tükör metaforája a festmény és a térkép analógiájával szemben nem statikus kapcsolatot feltételez a törvényhozás és a „nép” között. A festő és a térképész egy ponton befejezi munkáját, így a lefestett tárgyakon, a domborzaton vagy az éghajlatban bekövetkezett változások már nem képeződnek le a festményen és a térképen. Ezzel szemben a tükör által közvetített kép nemcsak pontos, de szüntelenül alkalmazkodik az elé kerülő valósághoz. A társadalomban bekövetkező változásokkal szemben a törvényhozás sem lehet közömbös: követnie kell a módosulásokat annak érdekében, hogy a képviselők mindig meg tudják jeleníteni az aktuális közvéleményt. Ugyanakkor, a festményhez és a térképhez hasonlóan, a tükörkép sem mutat teljes egyezést az előtte álló világgal. Rejtve marad előtte a testek háromdimenziós struktúrája, tömege, szaga és hőmérséklete. A festmény, a térkép és a tükör metaforáiban közös, hogy megvilágítják a deskriptív képviselő belső paradoxonját: egyszerre teszi szükségessé egy „eredeti” bizonyos aspektusokra kiterjedő hű leképezését, és az attól való távolságtartást, lényegi különbséget.

A deskriptív képviselő hívei jellemzően úgy vélik, hogy a képviselői törvényhozás kialakításának céljait a legjobban a társadalomból vett kontrollált véletlenszerű mintavétel módszere szolgálja, amelynek köszönhetően olyan módon állítható elő a statisztikai reprezentativitás, hogy a képviselők testülete valóban modellezni tudja a társadalom

sokszínűségét. A képviselő előállításánál tehát a választás helyett a statisztikai reprezentativitás és a véletlenszerű kiválasztás elve játsza a főszerepet.

Pitkin hangsúlyozza, hogy a deskriptív törvényhozás funkcióját tekintve annak hívei is egy alapvető dilemmával néznek szembe: a képviselők feladata csupán arra korlátozódjon, hogy leképezzék a társadalmat és hangoztassák véleményét, vagy a tényleges (köz)politikai döntéseket is ők kell hogy meghozzák? Az első álláspont szerint a törvényhozás tevékenysége az információszolgáltatásban testesül meg. A kormányzás funkciójának betöltésére a deskriptív parlament nem alkalmas, ugyanis a társadalom hű leképezése következtében a vélemények atomizáltsága, a belső politikai csoportosulások számossága és a (kormányzó) többség kialakításának nehézsége jellemzi. Vagyis a törvényhozás a festményhez és a térképhez hasonlóan ugyan pontos képet közvetít a valóságról, de ezt passzív módon, mozdulatlanul teszi. Ezen a ponton tehát a képviselő és a kormányzás elvállik egymástól. Utóbbi funkciót egy olyan kormánynak kell ellátnia, amelyet a törvényhozás ellenőriz és beszámoltat.

A második megközelítés a törvényhozást reprezentációk létrehozójának tekinti, amely a cselekedetei által nyújt képviselőt a nép egésze számára. A deskriptív testület tagjai az egyes ügyekben éppen úgy foglalnak állást, mint azt az általuk képviselt társadalmi csoportok tennék, így funkciójukat tekintve a nép hangszórójának szerepét töltik be. Feladatuk, hogy kinyerjék és láthatóvá tegyék a társadalom eleve létező preferenciáit. A törvényhozás ebben a megközelítésben a festőhöz hasonlít, akinek legfontosabb célja, hogy cselekvése által a lehető legpontosabban örökítse meg a lefestett valóság sajátosságait.

A harmadik álláspont szerint, amennyiben a törvényhozás kellően pontosan modellezi a társadalmat, akkor teljes mértékben a nép helyébe léphet, helyette cselekedhet, és a nevében hozhat döntéseket. Míg a festő világosan elkülönül az általa készített festménytől, amint a térképész is a megszerkesztett térképtől, a tükör és a tükörkép közötti kapcsolat nagyobb kölcsönösségen alapul, hiszen a pontos leképezés a tükör aktív reflexióját, „cselekvését” feltételezi. A tükör metaforája lehetővé teszi tehát, hogy a képviselő létrehozójára aktív cselekvőként tekintsünk. Ez a megközelítés rokonítható Robert Dahl (1989) fentebb bemutatott koncepciójával, hiszen mindkét elképzelés lehetőséget ad arra, hogy egy, legitimitását a társadalomra nézve fennálló reprezentativitásból és véletlenszerű kiválasztásból származtató testület szuverén cselekvőként döntéseket hozzon a nép helyett és a nép nevében. A képviselő és a kormányzás feladata ebben az esetben is világosan elkülönül egymástól, azonban mindkettő a törvényhozás funkciójaként jelenik meg. A képviselő a nép hű leképezéséig terjed, minden cselekvés, amely a társadalomra nézve kötelező döntések meghozatalában nyilvánul meg, már a kormányzás területét képezi.

Végül fontos kitérni a deskriptív képviselet elmélete kapcsán Pitkin által megfogalmazott három fő kritikára. Az első, fentebb már említett probléma, hogy a társadalom pontos leképezése a törvényhozásban fragmentáltságot és a vélemények atomizáltságát idézi elő. Ebből fakadóan a deskriptív testület nem képes önálló cselekvőként fellépni. Amint láttuk, ez a sajátosság a törvényhozás információszolgáltatásra korlátozódó funkciója irányába mutat. A második kritika középpontjában a tökéletes leképezés képtelensége áll: amint a festmény, a térkép és a tükörkép esetében lehetetlennek bizonyul a valóság minden részletre kiterjedő, pontos modellezése, úgy ez a társadalom kapcsán sem lehet reális elvárás. A statisztikailag reprezentatív véletlenszerű mintavétel technikai megoldása is rejt némi szükségszerű pontatlanságot magában. A társadalom tökéletes kicsinyített másának létrehozása ezért csupán elméleti ideál, amely valójában sosem érhető el: a deskriptív képviselet ismérve így sokkal inkább a hű leképezésre irányuló törekvés. Pitkin harmadik kritikája a képviseltek képviselőikkel szembeni elvárására fókuszál. A deskriptív képviselet az állampolgárok számára hozzájuk hasonló (tipikus) képviselőket kínál. Ezáltal úgy érezhetik, mintha maguk foglalnának helyet a törvényhozás padsoraiban. Ugyanakkor az állampolgárok nem mindig magukhoz hasonló képviselőkre vágnak: sokszor maguknál jobb, rátermettebb, okosabb vagy vagyonosabb (prototipikus) társaikat szeretnék a törvényhozásban látni. A deskriptív képviselet ezen vágyak kielégítését azonban nem szolgálja.

2.1.2. Mansbridge és a megérző képviselet

Jane Mansbridge tanulmányában (2003) a képviselet elméletének a frissebb empirikus eredményekhez történő igazítását tűzi ki célul. Kiindulópontja, hogy a képviselet klasszikus modellje nem nyújt kellő magyarázatot a sokszínű gyakorlati megjelenésének megértéséhez, ezért új elméleti megközelítések bevezetése szükséges.

Mansbridge az elavultnak tartott megközelítést ígérő képviseletnek (promissory representation) nevezi, amelynek középpontjában a választási ígéretek állnak. A képviselőjelöltek ígéretek tesznek a választóknak, amelyeket a megválasztásuk után vagy betartanak, vagy megszegnek. A választók felhatalmazásából származó mandátum lejártakor pedig ennek fényében lehetőség nyílik a képviselő elszámoltatására. Az ígérő képviselet működése felfűzhető egy egyszerű megbízó-ügynök problémára, amelyben a választók igyekeznek morális és jogi befolyást gyakorolni a képviselők tevékenysége felett, eközben azonban a közvetlen kontrol hiányával és információs aszimmetriával szembesülnek. A normatív megközelítés szerint a képviselő betartja ígéréteit, hiszen megbízatásának lejártakor a választók általi jutalmazása vagy

büntetése múlik ezen. Az ígérő képviselet modellje szerint tehát ideális esetben a választói akarat a politikai intézményeken keresztül végül közpolitikai döntés formájában jut érvényre. Az empirikus eredmények fényében Mansbridge a képviselet három új formáját azonosítja, amelyek közül alábbiakban részletesen a dolgozat témája szempontjából releváns megérző képviselet (anticipatory representation) sajátosságait mutatom be. Amint láthattuk, az ígérő képviselet klasszikus modellje arra a feltevésre épül, hogy a választók a választási ígéretek betartása fényében mérlegelik a képviselő újraválasztását. Mansbridge ezt a logikát retrospektív szavazásnak (retrospective voting) nevezi, mivel a választók szavazatuk leadásakor az elmúlt ciklusra visszatekintve értékelik a képviselő teljesítményét. A képviselő magatartására ható ösztönzők szempontjából ugyanakkor olyan messzemenő következményekkel jár, amelyeket az ígérő képviselet modellje már nem vesz számításba. A választók mérlegelésének logikájából fakadóan ugyanis a képviselői ciklus során nem az elmúlt, hanem a következő választás szavazóinak meggyőzése a cél. Vagyis a képviselet valódi tárgyát nem a választók a felhatalmazó szavazás idején meglévő elvárásai, hanem a képviselői ciklust követő szavazás alkalmával fennálló igényei jelentik. Megválasztása után ezért a képviselőnek elsősorban nem a választók aktuális preferenciáit kell szem előtt tartania, hanem olyan módon kell cselekednie, hogy azt a következő választás idején meggyőzőnek tartsák. Ezért értékelődik fel a „megérzés” fontossága: a sikeres képviselő jól tapint rá a preferenciák jövőbeli alakulására, és azokhoz igazítja tevékenységét. Ennek következtében a képviselői magatartást a jelenben végső soron a választók jövőbeli elvárásai befolyásolják. Mivel a „megérzés” szüksége egy rendkívül komplex információs kihívás elé állítja a képviselőt, ezért nagy erőfeszítést fektet a közvélemény monitorozásába és szisztematikus befolyásolásába egyaránt.

Mansbridge szerint a megérző képviselet logikájából három fő praktikus következmény származik. Az első, hogy a képviselő – képviselt kapcsolat kölcsönösen deliberatívabbá válik, mivel mindkét fél információszerezésre és kontroll gyakorlására törekszik. A második következmény, hogy a képviselőnek kifizetődőbb a választók alapvető vágyainak kielégítésére és a kedvező összbenyomás kialakítására koncentrálnia, mintsem a gyorsan változó közpolitikai igények követésére. A harmadik pedig, hogy a megérző képviselet modellje a választói preferenciákat alakíthatóként, a választókat taníthatóként és manipulálhatóként tünteti fel.

Mindezek hatására a megérző képviselet modellje aláássa az ígérő képviselet normatív megközelítését, mindeneke előtt az elszámoltathatóság és a megbízó-ügynök viszony hagyományos felfogásának kiiktatásával. Ebből fakadóan a megérző képviselet önálló, az ígérő képviseletétől eltérő normatív kritériumokkal rendelkezik. Ezek középpontjában a képviselő és a képviseltek közötti interakció áll: minél hatékonyabb deliberáció folyik a két fél között, annál

jobb minőségű a képviselet. Habár elméletileg a képviselői „megérzés” rendszeres interakció nélkül is működhetne, a kölcsönös kommunikáció megkönnyíti a képviselő által dominált információátadást és befolyásolást. Mansbridge szerint ugyanakkor a deliberáció minősége nem csupán a képviselő és a képviselt kölcsönös törekvésein múlik: alakításában a képviseleti rendszer egésze – beleértve a politikai pártokat, érdekcsoportokat és a médiát – fontos szerepet játszik. Így egyfajta folyamatos képviselet (continuing representation) jön létre, amelyben a fő normatív kérdés, hogy a képviseleti rendszer egésze mennyiben járul hozzá a tényszerű és kölcsönösen informatív kommunikációhoz.

2.1.3. A Körösényi-féle mandátum- és elszámoltatáselmélet

Körösényi András tanulmányában (2007) bemutatja az elitista demokrácia háttérében álló elméleteket, illetve a választók általuk feltételezett kognitív képességeinek és kompetenciájának szintjét. Dolgozatom témája szempontjából a képviselet és a demokrácia azon két elméletének áttekintése fontos, amely számol az állampolgárok valamilyen mértékű, a képviselő tevékenységére befolyást gyakorolni képes autonómiájával és politikai kognitív képességeivel, így az alábbiakban a mandátum- és az elszámoltatáselméletet járom körül.

A Körösényi tanulmányában (2007) megjelenő mandátumelmélet jelentős részben Dahl (1971; 1989), illetve Dahl és Lindblom (1953) munkáira támaszkodva a képviselő–képviselet kapcsolatát az utóbbi dominanciájával jellemzi. A választók határozott közpolitikai preferenciákkal rendelkeznek, szemben a képviselőkkel, akik szerepe a többség számára kívánatos elképzelések felkarolására korlátozódik. A nép tehát valójában önkormányzást valósít meg, a vezetők feladata csupán a közakarat képviselete és végrehajtása. A választások ezért nem másról szólnak mint a pártok és jelöltek által felkínált közpolitikai programok közötti megfontolt, indirekt döntésről. Ez a választás két módon történhet. Egyrészt a választók a saját karakterjegyeikhez legközelebb álló jelöltet kereshetik, akitől így a saját közpolitikai elképzeléseik megvalósítását várják. Másrészt az úgynevezett Friedrich-törvény alapján a versengő demokráciákban érvényesülő reszponzivitás a képviselőket szükségszerűen a választók utasításait szigorúan követő ügynökké alakítja. A választási sikerre törekvő képviselő ilyen módon lemond az autonóm cselekvésről, és a szavazók akaratának érvényre juttatására szorítkozik. Amint a fentiekből tükröződik a mandátumelmélet a közügyekről jól informált és kompetens állampolgárokkal, illetve hivatalorientált, magukat a választói akaratnak alávetni kész képviselőkkel számol. Az elmélet középpontjában lévő képviselői mandátum tartalmát a választók határozzák meg, amelyet a képviselő – saját jól felfogott érdekét szem előtt tartva – szigorúan végrehajt.

A mandátumelmélet előfeltevéseivel kapcsolatban Körösi öt pontban fogalmazza meg kritikáit. Álláspontja szerint (1) az állampolgárok messze nem tekinthetők széleskörűen informáltak, mi több, a politikusok és a pártok gyakran szándékosan dezinformálják őket. Ráadásul, a racionális választónak nem is áll érdekében a tájékozódás. (2) A képviselők szándékai között a választási ígéretek szigorú betartása közel sem szerepel olyan előkelő helyen, mint azt a mandátumelmélet feltételezi. (3) A választók körében gyakran nem a közérdeknek leginkább megfelelő közpolitikák a legnépszerűbbek. (4) A választók preferenciái nem stabilak a képviselői ciklus egésze során, hanem rövid távon is igen változékonyak. Végül (5) a képviselők maguk is autonóm szereplők, akik gyakran nem a közérdek, hanem saját érdekeik alapján cselekszenek.

Az elszámoltatáselmélet bemutatása során Körösi mindenekelőtt Plamenatz (1973) megközelítésére támaszkodik, aki a középutat keresve mind a képviselők szigorú mandátumhoz kötöttségét, mind a kötetlen mandátum elképzelését visszautasítja. Elképzelése szerint a képviselő – képviselt viszony jóval kiegyenlítettebb: a kormányzás a választók beleegyezésével történik ugyan, de a képviselő maga is autonóm szereplő, aki kezdeményezőként lép fel, és megalkotja a képviselték jóváhagyását igénylő döntéseket. A képviselők ugyanakkor egyéni felelősséget viselnek döntéseikért, amely a versengő demokratikus választások során fennálló elszámoltathatóságuk formájában testesül meg. Ez egyúttal kizárja a választók teljes passzivitását: bár nem rendelkeznek előzetes közpolitikai preferenciákkal, mégis készen állnak a képviselő utólagos elszámoltatására, ezért bizonyos mértékig tisztában kell lenniük a választáson induló jelöltek által kínált alternatívák közötti különbségekkel. Tehát míg a mandátumelmélet a választók prospektív szavazását feltételezi, addig az elszámoltatáselmélet retrospektív szavazással számol. Vagyis a képviselő tevékenysége feletti állampolgári kontroll itt az elszámoltatás lehetőségén keresztül érvényesül. Ez a mechanizmus olyan módon működik, hogy az állampolgárok implicit módon felállítanak egy teljesítménystandardot, amely az újráválasztáshoz szükséges kormányzati eredményeket foglalja magában, majd a képviselő mindent megtesz ezen kritériumok felderítése és elérése érdekében.

Az elszámoltatáselmélet feltevései kapcsán Körösi fő kritikája, hogy a választók valójában nem lehetnek képesek a kormányzati teljesítmény pontos megítélésére sem. Egy ilyen kalkuláció számtalan tényező olyan komplex mérlegelését tenné szükségessé, amelynek elvégzése reálisan nem várható az állampolgároktól. A kiterjedt informátlanság és a kontroll hiányában a választók nem képesek a teljesítménystandardok felállítására és az elvárások teljesülésének ellenőrzésére, ami ismét mozgásteret biztosít a képviselő számára, hogy a közérdek rovására önérdekeit kövesse.

Amint láthattuk, az elszámoltatáselmélet a választók kognitív képességei tekintetében pesszimistább a mandátumelméletnél. Ennek ellenére még az előbbi is irreálisan magasra helyezi az állampolgárokkal szembeni elvárásokat, alábecsülve a képviselő manipulációs eszköztárát.

2.1.4. A Brito Vieira-féle transmission-belt modell és a konstruktivista képviselő

Brito Vieira a kortárs képviseletelméleti diskurzusba illeszkedő tanulmányának (2020) kiindulópontja, hogy a képviselő központi eleme a hang. Csak azok nyernek képviselést, akik képesek hallatni hangjukat, és azok igényei érvényesülnek leginkább, akik ezt a leghatékonyabban teszik. A demokráciában a szavazás az igények és vélemények hanggá alakításának legfőbb eszköze, de a politikai részvétel más formái is a hang felerősítését szolgálják. Mivel a hang hatékony hallatása erősen erőforrás-igényes, gyakran éppen a legelesettebbek maradnak képviselő nélkül. A szerző vizsgálatának fókuszában az a kérdés áll, hogy a hanggal nem rendelkezők, a csend hogyan juthat mégis képviselőhez. Brito Vieira mindenekelőtt leszögezi, hogy a képviselőhez való viszony szempontjából a csend nem homogén fogalom. Két fő típus különíthető el: egyrészt a passzív, kihagyó csend (omissive silence), másrészt az aktív, rendelkező csend (commissive silence). Míg előbbi lemond a cselekvésről és a képviselő szempontjából hiányként jelenik meg, addig utóbbi tudatos cselekvés eredménye, amely a hang visszatartását az érdekérvényesítés eszközének tekinti. A szerző részletesen vizsgálja azokat a megoldásokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a különböző csendek hanghoz, illetve képviselőhez jussanak.

Dolgozatom célja szempontjából Brito Vieira azon megközelítésének bemutatása fontos, amellyel különbséget tesz a képviselő két típusa, egyfelől a transmission-belt modell, másfelől a konstruktivista képviselő között. A Pitkin-féle felfogáshoz (1967) köthető transmission-belt modellben a képviselő közvetítő közegként jelenik meg, amelynek funkciója a társadalomban meglévő preferenciák, érdekek és értékek az állami intézmények működésébe és a közpolitikai döntésekbe történő becsatornázása. Ebben a felfogásban a képviselő létrejöttének előfeltétele a választói preferenciák artikulálódása, olyan képviselhető hanggá formálódása, amely iránymutatást jelent a képviselői cselekvésre vonatkozóan. Az állampolgárok számára az érdekartikuláció legfontosabb eszköze a hangot megtestesítő szavazat. Mivel a képviselő a hangra (szavazatra) épül, a csend (szavazástól való távolmaradás) a képviselőtről való lemondással egyenlő. A képviselőhez nem jutók érdekei pedig háttérbe szorulnak, és alárendelődnek a hanggal rendelkezők (szavazatot leadók) igényeinek. Önmagában ugyanakkor a szavazat formájában testet öltő hang sem képes a képviselői felhatalmazás tartalmának

meghatározására, mégis elengedhetetlen a képviselő tevékenységének befolyásolása szempontjából. Brito Vieira szerint a klasszikus transmission-belt modell tehát nem alkalmas arra, hogy a csendnek képviseletet nyújtson. Ehhez a választói érdekérvényesítés központi eszközének, a szavazás intézményének reformja szükséges. A szerző álláspontja szerint a rendelkező csend becsatornázására megoldás jelenthet a tartózkodó szavazat (blank vote) és a kötelező szavazás (cumpolsory voting) bevezetése, ugyanakkor a kihagyó csend képviseletére ezek sem nyújtanak kielégítő megoldást.

Brito Vieira a képviselet másik típusaként a konstruktivista képviseletet nevezi meg. Ennek tárgyalása során a képviseletelméletek közel másfél évtizede bekövetkezett konstruktivista fordulatának (Saward, 2006; 2010) megközelítésére támaszkodik. Ebben a felfogásban a preferenciák, érdekek és identitások döntően a képviselet eredményeként jönnek létre, nem pedig azt megelőzően léteznek. A képviselet tárgya nem előzetesen adott, hanem azt a képviselő által demonstrált képviseleti igény (representative claim) hívja életre. A transmission-belt modellel ellentétben tehát itt nem a választók hangja mutat irányt a képviselő cselekvése számára. Ehelyett a hang a képviselő kinyilvánított képviseleti igényére adott választói reakció megnyilvánulása. Bár a képviseleti viszony kezdeményezőjeként a képviselő jelenik meg, a választói cselekvés a konstruktivista megközelítésben sem elhanyagolható. A képviseleti igény kinyilvánítása során a képviselő saját maga és a képviselni kívántak számára is szubjektív identitást konstruál, sikere azonban azon múlik, hogy a választók mennyire találják meggyőzőnek a felkínált identitásokat. A képviseleti kapcsolat csak akkor jön létre, amennyiben a képviseleti igény tartalma találkozik a választók preferenciáival, érdekeivel és értékeivel. Brito Vieira megközelítésében a konstruktivista képviselet ígéretesebbnek bizonyul a kihagyó csend képviseleti viszonyba történő becsatornázásában. Ennek központi eszköze a (vélt) „csendes többség” képviseleti igényének (silent majority claim) kinyilvánítása. Mivel a konstruktivista képviselet a kezdeményezés terhét leveszi a választókról, ezáltal lehetővé teszi, hogy képviselő kifejezetten a csend, vagyis a képviselettel korábban nem rendelkezők irányába fejezzen ki képviseleti igényt. A populista politikusok a csendet mint üres jelölőt (empty signifier; Laclau, 2005) potenciális támogatóik mozgósítása során jellemzően olyan társadalmi konfliktus keretezésben mutatják be, amelyben a létszámbeli kisebbségben lévő, de a hatalmat birtokló elit tudatosan elhallgattatja az erkölcsi fölényben lévő többséget. Amennyiben a „csendes többség” képviseleti igénye rezonál a választók identitására, magukról alkotott képére, úgy a korábban hanggal nem rendelkező csoportok bebocsátást nyernek a képviseleti kapcsolatba.

2.2. A kapcsolódó képviséletelméletek szintetizáló értelmezése

Az alábbiakban összegzem a fent tárgyalt képviséletelméleti megközelítések tanulságait, mindenekelőtt az egymáshoz fűződő viszonyaik bemutatásán keresztül, majd az általuk nyújtott értelmezési keretben a közösségi gyűlések szerepét keresem.

Pitkin deskriptív képviselethez, Mansbridge megérző képviselethez, Körösi mandátum- és elszámoltatáselméletéhez, valamint Brito Vieira transmission-belt modelljéhez és konstruktivista képviselethez lényegesen eltérő megközelítések ellenére számos ponton kapcsolódnak egymáshoz, ami lehetővé teszi egy komplexebb, de koherens közös képbe illesztésüket. A Pitkin-féle deskriptív képvisélet első látásra nehezen hozható összefüggésbe a Mansbridge kiindulópontját jelentő ígérő képviselettel. A köztük lévő legnagyobb különbség, hogy míg előbbi a statisztikai reprezentativitást biztosító véletlenszerű mintavétel eredményeképpen jön létre, addig utóbbi a képviselők választásán keresztül hoz létre megbízó-ügynök viszonyt. A két elmélet közti közös nevező megtalálása érdekében ezért célszerű az „ígérő” fogalmát Pitkin megközelítésébe ültetni. Míg Mansbridge elméletében az ígérő a képviselők választási kampányokban elmondott (köz)politikai vállalásait jelenti, addig a deskriptív képvisélet „ígéréte” a társadalom pontos leképezésére vonatkozik. A „deskripció ígéréte” tartalma tehát mindig ugyanaz, mégpedig, hogy a törvényhozás pontos modellje lesz a társadalomnak. Ebben az esetben tehát nem jön létre a klasszikus megbízó-ügynök viszony, hiszen a „jó” képviseletet nem a képviseltek jutalmazó, illetve szankcionáló hatalma által ösztönzött képviselő valósítja meg, hanem a képviseltek preferenciáit, érdekeit és értékeit magukon viselő képviselők. Ezen kiindulópont felhasználásával a Mansbridge által idejétmúltnak tartott ígérő képviseleten továbblépve a megérző képvisélet tanulságai is beépíthetők a deskriptív modellbe. A megérző képvisélet legfőbb következtetése, hogy a képviseltek preferenciái időben nagyon változékonyak, így a képviselői ciklus végén a választók nem a felhatalmazó szavazás idején meglévő, hanem az aktuálisan fennálló igényeiket kérik számon. A leíró képviseletre nézve ez azzal a következménnyel jár, hogy a „deskripció ígéréte” is elavulttá és érdektelenné válik a választói preferenciák megváltozásával, hiszen a képviseltek nem korábbi, hanem aktuális tulajdonságaik és preferenciáik leképezését várják el. A „deskripció ígéréte” „megérzéssé” formálódva tehát szükségessé teszi, hogy a törvényhozás az időtényezőre tekintettel is pontosan modellezze a társadalmat. Meglátásom szerint Pitkin megközelítése implicit módon számol Mansbridge későbbi megérző modelljének legfőbb tanulságával, amikor a törvényhozás tükör metaforáját használja. Felfogása szerint ugyanis a népet modellezni hivatott deskriptív törvényhozás a tükörhöz hasonlóan le kell hogy képezze a társadalomban bekövetkező

változásokat is. Pitkin ugyanakkor arra nem tér ki részletesen, hogy ezt a „megérzést” milyen módon látja megvalósíthatónak. Ebben a tekintetben két megoldás kínálkozik: vagy az egy időpillanatban létrehozott deskriptív testülettől várjuk, hogy pontosan leképezi a társadalmi változásokat is, vagy időközönként új mintavételi eljárás elvégzése szükséges a törvényhozás reprezentativitás fenntartása érdekében. Mivel az idő múlásával a változatlan összetételű törvényhozás bizonyos aspektusok (például az életkor), tekintetében szükségszerűen távolodni kezd a modellezett társadalom tulajdonságaitól, hosszú távon csak az utóbbi lehetőség bizonyul észszerűnek. Mindenesetre, mindkét elképzelés figyelmet fordít arra, hogy az állampolgárok tulajdonságai, értékei és preferenciái nem állandók, így a képviselőkkel szembeni elvárások is időben dinamikusan változnak, amelyre a törvényhozásnak rezonálnia kell.

A Körösenyi-féle mandátumelmélet hangsúlybeli különbségek mellett a Mansbridge-féle ígérő képviseletnek felel meg. Amint láthattuk, a deskriptív képviselet esetében hagyományos értelemben nem beszélhetünk a képviselői mandátum tartalmának választói meghatározásáról. Hasonlóan, a leíró törvényhozás a klasszikus értelemben nem számoltatható el, hiszen nem is beszélhetünk olyan (köz)politikai ígéretekéről, amelyek teljesítése elvárható lenne, sőt olyan választásokról sem, amelyek során a képviseltek jutalmazhatnák vagy szankcionálhatnák a képviselőket. Az elszámoltatás sokkal inkább a „deskriptív megérzés” elvárására irányulhatna, vagyis arra, hogy a törvényhozás valóban kellő pontossággal leképezi-e a társadalom sokszínűségét. Ugyanakkor ebben az esetben sem a képviselők vállát nyomja a teljesítés súlya, hanem a reprezentatív minta előállításáért felelősséget vállalókat. Amint láthatjuk tehát, a közösségi gyűlések értelmezési keretéhez a mandátum- és az elszámoltatáselmélet nem ilyen közvetlen módon járulnak hozzá. Megértésükhöz mégis elengedhetetlen szempontokat szolgáltatnak, amelyek tárgyalására a későbbiekben kerítünk sort.

A „megérző deskriptív képviselet” Brito Vieira elméletével történő összevetése tovább árnyalja az értelmezési keretet. Az alábbiakban amellet fogok érvelni, hogy ez a modell nem illeszkedik teljesen sem a transmission-belt, sem a konstruktivista képviselet elméletébe.

A deskriptív felfogás a transmission-belt modellhez hasonlóan a képviseletet a képviseltek és az állami intézmények közötti közvetítő közegként fogja fel, azonban előbbi esetében ebben a folyamatban a szavazás eszközének nem jut szerep. A képviselethez jutáshoz nem a szavazat leadásán, de még csak nem is a hang alternatív módokon történő hallatásán keresztül vezet az út, mivel a képviseletet a reprezentativitást és a véletlenszerű kiválasztást biztosító mintavétel hozza létre. A képviselet előállításának ezen módja hatékonyan képes mind a passzív, kihagyó csend, mind pedig az aktív, rendelkező csend képviseletére, hiszen nem teszi szükségessé a társadalmi igények képviseletet megelőző artikulálódását. A képviseltek különböző csoportjai

a társadalomban meglévő arányaik fényében jutnak képviselőihez, nem pedig érdekérvényesítő képességeik alapján. Ugyan elképzelhető, hogy a hanggal nem rendelkező társadalmi rétegek deskriptív képviselői a törvényhozásban a csend eszközével nyújtanak képviseletet, azonban egyik csoport sem marad képviselet nélkül.

A „megérző deskriptív képviselet” és a konstruktivista képviselet között némileg nagyobb a hasonlóság. A két megközelítés legfőbb közös pontja, hogy a preferenciák, érdekek és identitások hanggá alakulását nem a képviseletet megelőzően feltételezik, hanem annak eredményeként írják le. A Pitkin-féle deskriptív képviseleti kapcsolatot ugyanakkor a konstruktivista modellel szemben nem a képviselő kinyilvánított képviseleti igénye kezdeményezi, hanem az a mintavételi eljárás, amely létrehozza a leíró törvényhozást. Ebből kifolyólag a deskriptív felfogás a képviseltekől kisebb aktivitást vár el, hiszen a törvényhozás megalakulását követően nincs további teendőjük a képviseleti kapcsolat működésével kapcsolatban. Míg a konstruktivista képviseleti viszony létrejöttéhez szükséges, hogy az állampolgárok – akár hallgatólagosan – elfogadják, jóváhagyják a képviselő képviseleti igényének tartalmát, addig a deskriptív modellben a tipikus képviselő iránti vágy és a mintavételi eljárás pontossága biztosítja a legitimitást. A képviseltek kognitív képességeivel és kompetenciájával kapcsolatban a deskriptív felfogás optimistábbnak bizonyul a konstruktivista képviseletnél, hiszen azt feltételezi, hogy az állampolgárok nem csak a képviselet elfogadására képesek, de a körükből véletlenszerűen kiválasztott egyének a képviselői szerep betöltésére is alkalmasak. Amint fentebb láttuk, Brito Vieira tanulmányának központi kérdése, vagyis a csend képviselete kapcsán elmondható, hogy a Pitkin-féle leíró törvényhozás a konstruktivista modellel szemben mind az aktív, mind a passzív csend számára biztosít képviseletet.

Saward a konstruktivista képviselet szemszögéből vizsgálódva a deskriptív képviselet létrehozásának eszközét a tükröző képviseleti igényben (mirroring claim) látja (2009; 2010: 95–102.). Fontos megjegyezni azonban, hogy a szerző ezt a megközelítést nem elsősorban egy, a társadalom egészét modellező testület vonatkozásában fejti ki, hanem azon esetek kapcsán tárgyalja, amelyekben egy-egy képviselő képviseleti igényének tartalma a képviselni kívánt csoportokkal fennálló hasonlóságát hangsúlyozza. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a Saward-féle képviseleti igényt a deskriptív törvényhozás tagjai nem egyenként nyilvánítják ki, hanem a leíró képviselet előállítói (a véletlenszerű reprezentatív mintavétel elvégzői) nevezik meg a testület tagjait mint a társadalom leképezőit.

2.3. A közösségi gyűlés vizsgálatának képviseletelméleti kerete

Jelen fejezetben a megvizsgált képviseletelméletek és a közösségi gyűlések közötti híd megteremtésére vállalkozom. Ennek során arra törekszem, hogy az egyes képviseletelméleti modelleket olyan módon árnyaljam, illetve bővítsem egyrészt a demokratikus innovációk szakirodalmának megközelítéseivel, másrészt a deliberatív közösségi gyűlések gyakorlatának tapasztalataival, hogy azok alkalmas és koherens értelmezési keretet nyújtsanak a közösségi gyűlés eszközének további empirikus jellegű, illetve hipotézistesztelő kutatása számára.

Amint láthattuk a demokratikus innovációk szakirodalmából kiindulva a közösségi gyűlés úgy definiálható mint egy véletlenszerűen kiválasztott, reprezentatív állampolgári csoport ismeretszerzésének és deliberációjának olyan intézményesített formája, amely valamely kormányzati szinten és valamely közpolitikai területen felmerülő kérdések eldöntésére explicit módon irányul. A képviseletelméletek önmagukban is kínálnak részleges megközelítést egy ilyen intézmény működésére, egészében azonban mégsem képesek magyarázni azt.

A Pitkin-féle deskriptív megközelítés mindenekelőtt a közösségi gyűlések résztvevőinek a véletlenszerűség és a reprezentativitás elve alapján történő kiválasztását, illetve az ilyen jellegű mintavétel legitimitását magyarázza. Pitkin elmélete felől közelítve ugyanakkor nem érthető meg a közösségi gyűléseken zajló deliberáció funkciója. A társadalomtudományokban az ezredfordulót megelőző évtizedben végbement deliberatív fordulat (Dryzek, 2002; Floridia, 2018) számos tekintetben megváltoztatta a demokráciáról alkotott normatív felfogást és a demokratikusnak tekintett döntéshozatali folyamatokról folyó gondolkodást. A deliberatív felfogásban központi szerepet tölt be az állampolgárok egyenlőségén alapuló tanácskozási, a fontos kérdések nyilvános megvitatása, túllépve az érdekek egyszerű aggregációján (Cohen, 2009: 248–251.). Ezen megközelítés szerint tehát az optimális döntések meghozatala érdekében nem elegendő csupán felmérni az érintettek preferenciáit, hanem szükség van az állampolgárok közös gondolkodására, érvelésére és egymás elképzeléseinek ismeretében végzett mérlegelésére (Fishkin, 2009; Oross, 2020). A közösségi gyűlések sem szorítkoznak csupán a résztvevő deskriptív testületben meglévő előzetes vélemények aggregálására. Ehelyett ideális közeget kívánnak teremteni a szakértők által biztosított releváns információk feldolgozására, illetve az állampolgárok jótékony interakciója és tanácskozási számára (Dahl, 1989: 340.). A Pitkin-féle megközelítés ezzel szemben azt várja a társadalmat modellező törvényhozáshozástól, hogy az a társadalom előzetesen meglévő preferenciáit tükrözi vissza. Ezzel a feltevéssel kapcsolatban azonban több praktikus probléma is felmerül. A közvélemény természetével foglalkozó empirikus kutatások szerint a választók a legtöbb közpolitikai kérdés

kapcsán tájékozatlanok, és nem rendelkeznek határozott elképzelésekkel, ezért jellemzően az általuk támogatott párt álláspontját fogadják el (Campbell et al., 1960; Achen–Bartels, 2017). Az állampolgárok közpolitikai elképzelései ráadásul inkonzisztensek és időben rendkívül változékonyak (Kahneman, 2013). A választói preferenciák továbbá általában a pártok által felvetett javaslatokra adott reakcióként jelennek meg (Boda, 2020: 196–197.). Mindebből fakadóan a közvélemény pusztá leképezése aligha eredményez olyan határozott közpolitikai elképzeléseket, amelyek lehetővé teszik, hogy egy deskriptív testület ellássa a kormány ellenőrzésének vagy akár magának a kormányzásnak a feladatát. A közösségi gyűlés gyakorlata ezért pesszimistább az állampolgárok kognitív képességei kapcsán: nem az előzetesen adotttnak vélt közvélemény megjelenítését várja a deskriptív testülettől, hanem a szakértők által informált, és véleményüket egymással folytatott tanácskozás során kialakított állampolgárok álláspontjának megismerésére törekszik.

Pitkin a deskriptív törvényhozással kapcsolatban felmerülő egyik fő kritikája szerint a társadalom pontos leképezése nem eredményez cselekvőképességet, mivel a vélemények atomizáltsága elejét veszi a cselekvésre alkalmas többség kialakítását. A deliberáció hatásaival foglalkozó kutatók ugyanakkor rámutatnak, hogy a tanácskozás eredményeként a résztvevők alaposabban megértik a sajátjukkal ellentétes vélemények mellett szóló érveket, vita esetén könnyebben el tudnak vonatkoztatni saját helyzetüktől, és hajlamosabbak nézeteik megváltoztatására is (Hansen–Andersen, 2004; Andersen–Hansen, 2007), valamint jelentősen növekszik az adott témával kapcsolatos tudásuk (Barabas, 2004: 693.; Fishkin, 2009: 121.). Mi több, a hatékony tanácskozás eredményeként a résztvevők körében egyfajta „metakonszenzus” alakul ki, amely nem az egyes kérdésekre adandó válaszokra terjed ki, hanem a tárgyalt téma természetét, illetve a releváns kérdések mibenlétét illetően alakít ki a szubjektív álláspontokon átívelő egyetértést (Niemeyer–Dryzek, 2007: 500.). Továbbá a deliberáció következtében csökken a vélemények polarizáltsága, és háttérbe szorulnak a radikális elképzelések (Sunstein, 2009: 48., 55.; Grönlund–Setälä–Herne, 2010: 98.; Grönlund–Herne–Setälä, 2015), valamint növekszik a résztvevők belső politikai hatékonyságérzete, vagyis az azzal kapcsolatos meggyőződésük, hogy készségeik és kompetenciáik alapján alkalmasak a politika megértésére és az alakításában történő részvételre (Hansen, 2004: 301.). Az empirikus eredmények tehát rámutatnak, hogy a preferenciák pusztá aggregációján túlmutató deliberációs folyamat eredményeként az álláspontok általában közelebb kerülnek egymáshoz, így csökkentik a deskriptív testület tagjainak különböző társadalmi háttéréből fakadó véleménykülönbségeket, akár a véleménytöbbség kialakítását is lehetővé téve.

Míg Pitkin a leíró képviseletet mint a törvényhozás szervező elvét veszi számításba, amely felszámolja a képviseleti demokrácia hagyományos, választáson alapuló intézményeit, addig a közösségi gyűlések jellemzően csak egy-egy (köz)politikai kérdés eldöntésének folyamatába kapcsolódnak be, és működésük során sajátos dinamikát alakítanak ki a választott képviselőkkel való együttélésre. A deliberatív közösségi gyűlések kutatásával foglalkozó legtöbb szerző úgy véli, hogy ezek az eszközök a legkiterjedtebb szerepkörükben is csak a legitimációjukat választásukból származtató intézmények kiegészítésére, nem pedig helyettesítésére irányulhatnak (Newton, 2012: 10–11.; Pataki, 2007: 155.). A sorsolt és választott képviselők egymásét kiegészítő tevékenysége több szempontból is előnyös lehet. A véletlenszerűen kiválasztott „döntéshozókkal” kapcsolatban leggyakrabban felmerülő probléma a közvetlen választói felhatalmazás, valamint – amint Pitkin elméletében is láthattuk – az elszámoltathatóság hiánya (Parkinson, 2006: 33.).² Általánosságban is elmondható, hogy az állampolgárok döntéshozatalba történő közvetlen bevonását érintő kritikák többsége a képviseleti rendszer teljes kiiktatása esetére vonatkozik (Budge, 2012: 32.). Éppen ezért rendkívül fontos, hogy a döntéshozatali folyamat végén olyan választott képviselők álljanak, akik felelősséget vállalnak a meghozott döntésekért. Amennyiben kizárólag választott képviselők hozzák a döntéseket, úgy a politikailag aktív és vagyonos, hanggal rendelkező csoportok érdekei felülreprezentáltak, az újraválasztásért folytatott verseny (Mayhew, 1974: 5.) és a szigorú pártfegyelem (Gastil–Wright, 2019; Setälä, 2021: 5.) pedig a választók érdekeitől eltérő egyéni céljaik követésére ösztönzi a döntéshozókat. Young (2002: 132.) ráadásul a hagyományos képviseleti rendszer jelentős normatív problémájának tekinti a képviselők és a képviseltek közötti kapcsolat meglazulásának kockázatát, mivel ezáltal a választók úgy érezhetik, nincs befolyásuk a politikai döntéshozatal alakulására, így közömbössé, inaktívvá válnak. A modern képviseleti demokráciákban ugyanis nem csupán egyetlen megbízó-ügynök kapcsolatáról beszélhetünk, sokkal találóbb delegálási láncolatot említenünk, amelynek rendszerében egyes állami tisztségek betöltői több (akár öt-tíz) közvetett kiválasztási szakaszon keresztül nyerik el megbízatásukat (Sebők, 2015: 14.). Ezen torzító hatások ugyanakkor nem befolyásolják a sorsolt deskriptív képviselők cselekvését. Arnesen és Peters (2017) Norvégiában végzett empirikus kutatása ráadásul rámutatott, hogy az egyének hajlamosabbak azon döntések elfogadására, amelyeket velük deskriptív hasonlóságot mutató képviselők hoznak, kiváltképp igaz ez a hagyományosan hátrányos helyzetű csoportokra. A sorsolt és

² Bár egyes szerzők emellett érvelnek, hogy a sorsolt állampolgári fórumok belső működésébe is beépíthetők olyan mechanizmusok, amelyek biztosítják az elszámoltathatóságot (lásd például Elstub – Escobar, 2017b: 9–10.; Setälä, 2021: 4.), ezek a megoldások nem bizonyulnak meggyőzőnek a választói kontroll fenntartása szempontjából.

választott képviselők párhuzamos jelenléte választ jelent továbbá Pitkin azon kritikájára, amely szerint az állampolgárok nem mindig magukhoz hasonló képviselőre vágnak: míg a sorsolás útján kiválasztott deskriptív képviselők kielégítik a tipikus képviselőre vonatkozó igényeket, addig a választás lehetőséget nyújt az prototipikus képviselők döntéshozói pozícióba emelésére. A Pitkin által a leíró törvényhozás számára felvázolt lehetséges képviseleti funkciók a közösségi gyűlések választott képviselőkkel történő együttműködése esetében inkább ideáltípusoknak tekinthetők. Ugyanis, míg egyrészt az információszoolgáltatási funkció azt feltételezi, hogy a közösségi gyűlések egyáltalán nem befolyásolják a (köz)politikai döntéseket, addig a skála másik végén elhelyezkedő szuverén döntéshozói szerep keretében a közösségi gyűlések a választott képviselők helyett, önállóan hoznák meg a döntéseket. A két szélső pont között azonban a közügyek eldöntésére gyakorolt befolyás számos eltérő mértéke létezhet. Setälä (2021) a közösségi gyűlések funkcióinak három típusát tárgyalja: a tanácsadói, a kollaboratív és a vizsgálódó szerepkört. Az első és legelterjedtebb tanácsadói funkció az információszoolgáltatási szerep után a legkisebb (köz)politikai befolyást biztosítja. Ennek során az ad hoc módon létrehozott közösségi gyűlések közpolitikai javaslatokkal és a döntési alternatívák kapcsán felmerülő érvekkel látják el a választott képviselőket. Ez a megoldás rendkívül nagy mozgásteret biztosít a választott képviselők számára, hiszen nem csak azt dönthetik el, hogy mikor és milyen ügyben hoznak létre közösségi gyűlést, hanem annak javaslataiból is kedvük szerint válogathatnak, akár csupán saját döntéseik legitimálására felhasználva azokat. Az egy fokkal nagyobb befolyást biztosító kollaboratív funkciót éppen a tanácsadói szerep kiszolgáltatottsága hívta életre (Hendriks, 2016). Ezen képviseleti mód a közösségi gyűlés deskriptív tagjait közös tanácskozás keretében közvetlenül összekapcsolja a választott döntéshozókkal. Ennek hatására a választott képviselők szembesülnek a társadalmi nézőpontok sokszínűségével, és hajlamosabbak azonosulni az ilyen fórumokon kialakuló álláspontokkal, félretéve pártos elképzeléseiket. Eközben azonban fennáll annak veszélye, hogy a professzionális politikusok számukra kedvező irányba alakítják a tanácskozási folyamatot. A sorban következő vizsgálódó szerepkör kifejezetten a választott képviselők tevékenységének ellenőrzésére irányul. Így a közösségi gyűlések napirendjére korábbi közpolitikai döntések kerülnek, amelyek vizsgálata során a döntéshozóknak a sorsolt képviselők előtt retrospektív módon kell igazolniuk cselekvésüket. Ezáltal nyilvánosan szembe kell nézniük a döntéseik által a társadalom sokszínű csoportjaira gyakorolt hatásokkal, ami a képviselők kiterjesztett „deliberatív felelősségének” kialakításához is hozzájárul (Setälä, 2021: 7.).

Egyes szerzők még szélesebb képviseleti funkciót, immár pozitív döntéshozói hatáskört szánnak a közösségi gyűléseknek. Bouricius (2013), valamint Bouricius és Schecter (2013) a

politikai rendszer inkrementális reformjától a képviseleti rendszer teljes átalakításáig öt lehetséges hatáskört vázolnak fel a közösségi gyűlések számára. A deskriptív testületek így önállóan végezhetnék (1) egy törvény kialakítását, (2) egy közpolitikai terület szabályozásának megalkotását, (3) a polgári kezdeményezések és népszavazások tanácskozási minőségének növelését, (4) felválthatnák a kétkamarás parlamentek felsőházát, valamint (5) a választott törvényhozás teljesértékű helyettesítésével szuverén döntéshozóvá léphetnének elő. Ez utóbbi koncepció voltaképpen megfeleltethető Pitkin által a deskriptív törvényhozás lehetséges funkciójaként megnevezett szuverén döntéshozói szerepkörrel. Széleskörben alkalmazott megoldásnak tekinthető a közösségi gyűlések a részvételi demokrácia más eszközeivel mint például a népszavazással történő kombinálása (lásd például Warren–Pearse, 2008; Rose, 2007; Farrell et al., 2019), ez ugyanakkor nem tekinthető önálló képviseleti funkciónak, így sokkal inkább a kollaboráció sajátos változatát képezi. Ilyen módon ugyanis enyhíthető a részvételi intézmények politikai elit általi uralása és gyengíthető a politikusok manipulációs tevékenységének hatékonysága (Setälä, 1999: 27.; Walker, 2003: 11., 124.; Fishkin, 2009: 4.; Parkinson, 2020: 485.). A demokratikus innovációk eszközeinek ilyen módon történő kombinálása több alkalommal alkotmánymódosításokhoz is vezetett, például Írországból az azonos neműek házassága és az abortusz legalizálása kapcsán (Dimitri, 2021). A közösségi gyűlésekkel foglalkozó szerzők között meglehetősen népszerű a kétkamarás parlamentek felsőházának sorsolással elven történő átszervezése. Egyes koncepciók a szimmetrikus bikamerális rendszer második kamarájaként képzelik el a közösségi gyűléseket (Leib, 2004; Vandamme–Verret–Hamelin, 2017; Gastil–Wright, 2018; 2019), míg mások a választott alsóház rendelkezéseivel szembeni halasztó hatályú vétójoggal ruháznák fel őket (MacKenzie, 2016). Van Reybrouck (2018) – aki maga is az általa bireprezentatív rendszernek nevezett kétkamarás megoldás mellett érvel – úgy véli, hogy az idő haladtával a közösségi gyűlések képviseleti funkcióinak bővülése fokozatosan következik be, az inkrementális reformok a markánsabb változások előtt nyitják meg az utat. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a közösségi gyűlések pozitív döntéshozói hatásköre az elméleti kidolgozottság és a gyakorlati alkalmazhatóság, valamint a legitimációs deficit terén számos problémát vet fel, így egyelőre messze áll a képviseleti demokráciák realitásától. A jelenleg ismert, az intézményesítés terén leginkább előrehaladott sorsolással deskriptív modell a belgiumi német nyelvi közösség parlamentje által 2019-ben létrehozott „kelet-belgiumi modell” (Ostbelgien Model, lásd Niessen–Reuchamps, 2020; OECD, 2020: 57–59.), Ennek keretében először jött létre a közösségi gyűlések olyan intézményesített láncolata, amely megszakítás nélkül ülésezik, és

folyamatosan ellátja a választott parlament tevékenységének vizsgálatát. Az alábbi 2. ábra összefoglalja a közösségi gyűlések a szakirodalomban tárgyalt lehetséges képviseleti funkcióit.

2. ábra. A közösségi gyűlések lehetséges képviseleti funkciói

információ- szolgáltatás	tanácsadás	kollaboráció	vizsgálódás	törvény kialakítása	közpolitikai terület szabályozása	parlament felsőház	szuverén döntéshozó
←							→
korlátozott			(köz)politikai befolyás mértéke				kiterjedt
gyenge			intézményesítettség				erős
tág			választott képviselők mozgástere				szűk

Forrás: saját szerkesztés

A közösségi gyűlések a választott képviseleti intézményekkel történő bármely típusú kombinálása nem csak a deskriptív állampolgári fórumon zajló tanácskozáshoz járul hozzá, hanem a képviseltek és a képviselők között, sőt a képviseltek és az egész képviseleti intézményrendszer között zajló Mansbridge-féle deliberációhoz is. Minél kiterjedtebb a közösségi gyűlések intézményesítettsége a döntéshozatali folyamatban, annál inkább hozzá tudnak járulni a választott képviselők hatékonyabb ellenőrzéséhez, és így a képviseleti kapcsolat interakcióinak kölcsönösebbé tételéhez. Amint láttuk, a megérző képviselet modellje lehetőséget ad a képviseltek ismereteinek képviselők általi bővítésére és a manipulálásra egyaránt. A közösségi gyűlések ellenőrzési funkciója eszközt jelent a társadalom kezében, amely által egyrészt két választás között is releváns és pontos információt szerezhet a választott képviselőinek tevékenységéről, másrészt pedig befolyásolhatja a képviselő ciklus közben tanúsított cselekvését az aktuális érzeltek, elvárások alakulásáról történő informáláson, illetve adott esetben szankciók érvényesítésén keresztül. A képviseltek és a képviselők közötti hatékony és kölcsönös deliberáció Mansbridge elmélete szerint jobb minőségű képviseletet eredményez. Mit több, Dryzek (2009) egyenesen amellettt érvel, hogy a politikai rendszerek demokratikusságának értékelésében túl nagy figyelem összpontosul a procedurális kritériumok teljesítésülésére, és túl kevés a rendszert átható deliberáció minőségére, holott utóbbi akár ki is üresítheti a demokratikus működést. Elmélete szerint a politikai rendszerek osztályozhatók deliberatív kapacitásaik szerint, amelyeknek a normatív elvárások szerint autentikusnak, inkluzívnak és a kollektív döntésekre nézve következménnyel járóknak kell lenniük.

Ezen a ponton válik rendkívül fontossá a Körösényi-féle mandátum- és elszámoltatáselmélet által biztosított értelmezési keret. Amint láthattuk, mindkét felfogás túlságosan magasra helyezi a választók kognitív képességeivel és kompetenciájával kapcsolatos elvárásokat: az

állampolgárok önmagukban valójában nem képesek sem előzetesen megszabni a képviselői mandátum tartalmát, sem utólagosan szankciókat alkalmazni az elvárások teljesülése fényében. Körösényi kritikáival összhangban számos empirikus kutatás rámutat, hogy az állampolgári preferenciák egyáltalán nem, vagy csak alig kimutatható mértékben gyakorolnak befolyást a közpolitikai döntésekre (lásd Burstein, 2003; Gilens–Page, 2014; Druckman–Jacobs, 2015). A közösségi gyűlések éppen ezért erősíthetik azokat a társadalmi „kapacitásokat”, amelyek a választott képviselők mandátumainak kijelölését, illetve ellenőrzését, valamint a képviselők elszámoltatását teszik lehetővé. Amint láttuk, kiváltképp a közösségi gyűlések kollaborációs és vizsgálódó funkciója lehet alkalmas a választói elvárások hatékonyabb érvényesítésére, és a képviselői tevékenység folyamatos monitorozására, ezáltal megnövelve a politikai rendszer rezponzivitását. Egyes empirikus kutatások arra is felhívják a figyelmet, hogy a hagyományos képviseleti rendszerekben a közpolitikai agenda a választások közvetlen közelében jellemzően közelebb kerül a közvélemény napirendjéhez (lásd például Chaquez–Palau, 2011). Vélhetően tehát a választott képviselők közösségi gyűlések általi ellenőrzésének intézményesítésével az egész döntéshozatali rendszer átláthatóbbá és a valós társadalmi igények tekintetében rezponzívabbá válna. Grönlund és szerzőtársai (2014: 1.) megfogalmazása szerint a közösségi gyűlések fogalma egyenesen *„olyan eszközöket jelöl, amelyek a közpolitika-alkotás a közvélemény irányában érvényesülő rezponzivitásának növelésére irányulnak”*. Az egy-egy közpolitikai kérdés kapcsán létrehozott közösségi gyűlések ráadásul a képviselői ciklus közben is az aktuális igényeket tükrözik, így a megérző képviselet logikáját erősítve két választás között is képesek a képviselői mandátumok tartalmának alakítására és betartásuk ellenőrzésére.

3. A közösségi gyűlések tipizálásának lehetőségei

A 2000-es évek elején Kanadából útnak indult közösségi gyűlés megszületése óta mára rendkívül számossá vált gyakorlati alkalmazásai egyre kiterjedtebb földrajzi területen és egyre sokszínűbb formában terjedtek el. Ennek ellenére továbbra is beszélhetünk a közösségi gyűlések világosan elkülönülő eszközéről, gyakorlati példái pedig ennek megfelelően meglehetősen hasonlatosak egymáshoz.³ Ugyanakkor létrejöttük és megvalósulásuk sajátosságaitól függően bizonyos kritériumok szerint tovább csoportosíthatók. Az alábbiakban

³ A jelen dolgozatban döntő részben hivatkozott tudományos szakirodalom mellett a közösségi gyűlések irodalmának másik részét azok a civil és nemzetközi szervezetek által készített kiadványok, praktikus útmutatók jelentik, amelyek összefoglalják a megrendezésükhöz szükséges eszközöket és teendőket, valamint bemutatják lefolyásuk menetét és lehetséges eredményeiket (lásd például Gerwin, 2018; Extinction Rebellion, 2019; UN Democracy Fund – newDemocracy Foundation, 2019; Involve et al., 2020). Részben ebbe a körbe sorolható a napjainkban a demokratikus innovációk kutatói körében egyre nagyobb figyelemnek örvendő online platform, a Participedia is (lásd részletesebben Fung – Warren, 2011; Smith et al., 2015).

a közösségi gyűlések egy lehetséges tipológiájának megállapítására teszek kísérletet – a fent tárgyalt képviseleti funkción túl négy szempont mentén –, amire a szakirodalom mindeddig nem fordított kiemelt figyelmet.

Az első szempont a közösségi gyűlések létrehozásának közigazgatási-területi szintjét foglalja magában (mellékletek, 3. ábra). Ezen jellemzőt főként az határozza meg, hogy a közösségi gyűlés által tárgyalt közpolitikai kérdés melyik szint életviszonyait és hatáskörét érinti leginkább, melyik szinten van igény és lehetőség a közösségi gyűlés megrendezésére, valamint hol állnak rendelkezésre a szükséges anyagi és technikai feltételek. A települési szinttől az országok nemzetközi közösségének szintjéig terjedő skálán négy típus különíthető el, amelyek esetében a közösségi gyűlések számos gyakorlati példája említhető. A lehető legtágabb politikai közösséget felölelő ötödik kategóriának a globális szinten létrejövő gyűlés tekinthető, amely kapcsán megvalósult példáról ugyan még nem beszélhetünk, azonban létrehozásának ötlete már több ízben felmerült például a klímaváltozás (Dryzek–Bächtiger–Milewicz, 2011: 35.) és a genomszerkesztés (Dryzek–Nicol–Niemeyer, 2020) jelentette kérdéskör kapcsán.

A második szempont a közösségi gyűlések mérete, vagyis, hogy hány résztvevővel kerülnek megszervezésre. Megítélésem szerint célszerű elkülöníteni kis méretű (70 fő alatti), közepes (70 és 120 fő közötti) és nagy (120 főt meghaladó) gyűléseket. Minél nagyobb egy közösségi gyűlés, annál reprezentatívabb lehet, vagyis közelebb kerülhet a társadalom valódi sokszínűségének leképezéséhez, ami felerősíti a deliberáció kedvező hatásait, valamint növeli a gyűlésen született döntések legitimitását. A nagy méret hátránya ugyanakkor, hogy a szervezési költségek magasra szökhetnek, a lebonyolítás nehezebbé válik, és a tanácskozás magas minősége nehezebben garantálható. Mivel a közösségi gyűlésen történő részvétel nem tehető kötelezővé, a résztvevők a folyamat bármely pontján kiléphetnek, gyengítve mind a deskripció pontosságát, mind a kiválasztás véletlenszerűségét. A kilépők pótlása sem jelent tökéletes megoldást, hiszen az újonnan belépők kimaradtak a folyamat már lezajlott részéből. Éppen ezért sok közösségi gyűlés a bennmaradás ösztönzése érdekében díjazást biztosít a résztvevők számára (Involve et al., 2020).

A harmadik szempont az időtartam, azaz, hogy a közösségi gyűlés folyamatának a résztvevők közvetlen érintkezésével együtt járó érdemi része mennyi időt vesz igénybe. Célszerű megkülönböztetnünk csupán néhány hétvégén keresztül zajló rövid (12 naposnál rövidebb), közepes hosszúságú (12 és 24 napos közötti) és hosszú (24 naposnál hosszabb) közösségi gyűléseket. Minél nagyobb időtartamot ölel fel egy gyűlés, a résztvevők annál több forrásból tájékozódhatnak, illetve annál több idő jut a deliberációra, ami nemcsak több vélemény megjelenítésre ad lehetőséget, hanem az egyes kérdések részleteiben történő megvitatására is.

A nagyon hosszú közösségi gyűlések azonban nagy költséggel járhatnak, szervezésük pedig rendkívül bonyolulttá válhat, valamint megnövekszik a résztvevők kilépésének veszélye.

A negyedik szempont a közösségi gyűlések szervezőiként vagy a szervezésükben közreműködőként fellépő szereplőket vizsgálja. Az állami szerepvállalás függvényében két fő típust célszerű elkülönítenünk: az első, amikor a választott képviselők és intézmények aktívan részt vesznek a közösségi gyűlés szervezésében, a második, amikor távol maradnak tőle, és a civil szereplők kerülnek előtérbe (Courant, 2018: 14.). Az eddig megvalósult közösségi gyűlések példái ugyanis azt mutatják, hogy az állami támogatás következtében a gyűlések megrendezésére jellemzően több pénzügyi forrás áll rendelkezésre, a lebonyolítás nagyobb időtartamra terjed ki, a gyűlések eredményei pedig nagyobb valószínűséggel csatornázódnak be a közpolitikai döntéshozatal folyamatába. Ezzel szemben a civilek vezette gyűlések nem élvezik az állami intézmények támogatását, általában közösségi finanszírozásból valósulnak meg, illetve lebonyolításuk rövidebb időtartamot ölel fel (Courant, 2021: 4.). A közösségi gyűlések tipizálásának fent tárgyalt lehetséges szempontjait a 3. táblázat összesíti.

3. táblázat. A közösségi gyűlések fő tipizálási szempontjai és az egyes típusok

Tipizálás alapja	Közigazgatási-területi szint	Méret	Időtartam	Szervező
Típusok	település	kis méretű (70 fő alatt)	rövid (12 nap alatt)	állami szereplő(k) dominanciája
	országgrész/tartomány	közepes (70–120 fő)	közepes hosszúságú (12–24 nap)	civil szereplő(k) dominanciája
	ország	nagy méretű (120 fő felett)	hosszú (24 nap felett)	
	több ország/nemzetközi közösség			
	globális szint			

Forrás: saját szerkesztés

4. A budapesti közösségi gyűlések hazai kontextusa és nemzetközi összehasonlítása

A közösségi gyűlés eszköze első észak-amerikai megjelenését mintegy másfél évtizeddel követően 2020 és 2022 között Magyarországon is meghonosodott. Habár ebben az időszakban már a közép-kelet-európai régióban is több megvalósult deliberatív állampolgári fórumról beszélhetünk, a két budapesti példa mégis az elsők közé sorolható térségünkben. Az alábbiakban a budapesti közösségi gyűlések lebonyolításának részletes bemutatását követően először körüljárom a gyűlés hazai politikai kontextusát, majd áttekintem a résztvevőkre gyakorolt hatását. Végül pedig sort keríték a budapesti közösségi gyűlések nemzetközi kontextusban történő értékelésére, amely során két másik nyugati fórummal vetem őket össze.

4.1. A közösségi gyűlések magyarországi kontextusa

Mivel a közösségi gyűlések megrendezésének lehetősége, valamint az általuk kialakított javaslatok döntéshozatali folyamatban történő érvényesülése jelentős mértékben függ általánosságban a politikai környezet sajátosságaitól, a társadalmi szereplők politikai befolyásától, illetve a választott képviselők demokratikus innovációk bevezetésére való fogékonyságától. A magyarországi társadalmi-politikai környezet viszonyai kapcsán a kutatási eredmények azt mutatják, hogy a pártos elfogultságok nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő mértékben határozzák meg az állampolgári véleményeket (Patkós, 2019), az erős pártos polarizáció pedig várhatóan gyengíti a társadalom közpolitikai döntésekre gyakorolt befolyását (Boda, 2020: 203–204.). Vélhetően szintén az alacsonyabb közpolitikai reszponzivitás irányába hat a 2010 óta megalakult kormányok nagy és stabil parlamenti többség melletti működése, hiszen a nemzetközi kutatások azt mutatják, hogy kisebbségi jobban hagyatkoznak a közvélemény követésére (Chaqués-Bonafont–Palau, 2011). A Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének ígéretkutatási projektje ráadásul kimutatta, hogy a 2002 és 2014 közötti kormányzati ciklusok során a kormányzó pártok ígéretei folyamatosan csökkenő arányban teljesültek, az utolsó két vizsgált ciklusban pedig az ígéretok teljesülése nemzetközi összehasonlításban is igen alacsony szintre csökkent (Boda, 2020: 221–222). Összességében úgy tűnik tehát, hogy Magyarországon a közpolitikai döntéshozatal reszponzivitása általában meglehetősen gyenge, 2010 után pedig további gyengülés következett be (uo). Vagyis, a modern képviseleti demokráciák ezen válságjelének hatványozott érvényesülése a közösségi gyűlések alkalmazását és a közpolitika-alkotás reszponzivitásának növelésére irányuló szerepét kiemelten igénylő közeget teremtett.

A közösségi gyűléseket érintő hazai vélekedések tekintetében fontos betekintést nyújtanak az ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetében zajló *Demokratikus innovációk és a magyar pártok* című kutatás keretében készült online adatfelvétel eredményei,⁴ amelyeket mellékletben szereplő 1. és a 2. diagram szemléltet. Az adatfelvételtől származó adatokból egy fontos jelenség rajzolódik ki. Amint a 1. diagramról is leolvasható, a válaszadók relatív többsége (38 százalék) úgy vélte, hogy az állampolgároknak közvetlen befolyással kellene bírnia a politikai döntéshozatalra, miközben csak minden negyedik megkérdezett ellenezte ezt. Ugyanakkor látszólag szemben áll ezzel, hogy a válaszadók nagy

⁴ Az adatfelvétel 2020. november 12-e és 2021. január 4-e között 1.035 párttag és önkormányzati képviselő körében került elvégzésre. Mivel a magyar pártok tagjai tekintetében nem áll rendelkezésre nyilvánosan elérhető adat és statisztikai adatgyűjtés sem, ezért a párttagoknak nincs alapsokasága, amelynek alapulvételével a kutatás során felvett adatok reprezentativitása megállapítható lenne. A mintavétel tudatos mintavételi eljárás alapján készült, a beérkezett válaszokból készült minta 206 megkérdezett válaszait tartalmazza.

többsége (62 százalék) úgy látta, hogy az állampolgárok nem rendelkeznek kellő rálátással a politikai döntéshozatalban való részvételhez, valamint minden második válaszadó (51 százalék) gondolta úgy, hogy nem képesek átlátni a politikai döntéshozatal összetettségét. Az állampolgári részvétel tekintetében tehát ellentmondás rajzolódik ki: a megkérdezettek többsége egyetértett ugyan az állampolgárok politikai döntéshozatalra vonatkozó közvetlen befolyásának fontosságával, azonban úgy látta, hogy az ehhez szükséges készségek és ismeretek hiányosak.

A politikai döntéshozatalban való állampolgári részvétel kirajzolódó ambivalens megítélése akár még kedvező is lehet a közösségi gyűlések alkalmazása számára. Amint láthattuk, az ismeretszerzési és a tanácskozási fázis során ugyanis a gyűlések éppen az állampolgárok döntéshozatalra történő felkészítését célozzák, bemutatják az adott döntési helyzet komplexitását, felvetik az esetlegesen egymás ellen szóló érveket, és csak ezt követően kéri fel a résztvevőket a döntéshozatalban történő közreműködésre. Ilyen módon tehát alkalmasnak tűnnek a megkérdezettek válaszaiból tükröződő ellentmondás feloldására. Ezt az elképzelést erősíti az is, hogy a válaszadók többsége (56 százalék) hasznosnak tartotta volna olyan tanácskozások megrendezését, amelyek keretében állampolgárok hozhatnának döntést országos jelentőségű ügyekben (mellékletek, 2. diagram).

A fenti eredmények ellenére a demokratikus innovációk, és így a közösségi gyűlések magyarországi terjedése is meglehetősen nehézkes és korlátozott. Oross (2020: 106) ennek okát mindenekelőtt abban látja, hogy hazánkban mind az országos, mind a helyi szintű kormányzás vonatkozásában alacsony az állampolgárok bevonásának mértéke, valamint Csizmadia (2014: 23–24.) nyomán úgy véli, hogy mivel a pártversenybe rendkívül nehéz új szereplőknek belépnie, és a kormányzási alternatívák száma is igen behatárolt, az innovatív módszerek bevezetésének tere is leszűkül. A szerző a demokratikus innovációk terjedésének társadalmi peremfeltételei kapcsán kifejti, hogy Magyarországon elmaradt a társadalmi konszenzus megalapozása, amely azonban a demokratikus innovációk alkalmazásának egyik legfontosabb előfeltételét képezi, illetve a döntéshozatalba való bekapcsolódást célzó állampolgári igények is rendkívül korlátozottak (Oross, 2020: 106). A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a legtöbb demokratikus innovációs kísérlet a helyi szinten lel táptalajra, és a települési önkormányzatok támogatásával valósul meg (Schugurensky, 2016: 5.). Magyarországon ugyanakkor a 2011-ben elfogadott önkormányzati törvény jelentősen szűkítette a helyi önkormányzatok feladatkörét, aminek eredményeképpen kevesebb helyi közügyet látnak el, és költségvetésük is számottevően csökkent (Pálné Kovács, 2016: 592.). Mindez kétségteljesen korlátozza a helyi szint innovációs potenciálját, és megnehezíti a közösségi gyűlés

alkalmazásának elterjedését, hiszen az egyes települések kevesebb kérdésben dönthetnek önállóan, ezáltal kisebb azon közügyek száma is, amelyekbe nagyobb beleszólást biztosíthatnak az állampolgárok számára.

Mindezen tényezők dacára a demokratikus innovációk eszközeinek alkalmazása Magyarországon sem előzmények nélküli. A legfontosabb megvalósult kísérletek között említhető a 2008-ban végzett kaposvári deliberatív közvélemény-kutatás (Lengyel et al., 2015), valamint a 2016-ban Kispesten, majd 2019-ben Budafok-Tétényben bevezetett részvételi költségvetés (Oross, 2020: 112–113.). A budapesti közösségi gyűlés mégis egyedülállónak tekinthető, hiszen Magyarországon az egyik első olyan deliberatív fórumként jött létre, amelynek kifejezett céljai között szerepelt a közpolitika-alkotás befolyásolása (DemNet, 2020).

4.2. A budapesti közösségi gyűlések lebonyolítása

Jelen alfejezetben a két budapesti közösségi gyűlés lebonyolításának részletes bemutatása során mindenekelőtt a rendelkezésre álló legfontosabb elsődleges forrásokra, a gyűlésekről készült jelentésekre (DemNet, 2020; TK–Fővárosi Önkormányzat, 2022) támaszkodom.

Az első, a budapesti klímavészhelyzet témája kapcsán szervezett gyűlés a 2020. szeptember 16–17-ei, valamint a 26–27-ei hétvégén, vagyis összesen négy napon keresztül került lebonyolításra egy véletlenszerűen kiválasztott, 39 fős, a fővárosi lakosságra nézve reprezentatív csoport részvételével. A kiválasztott állampolgárok részvételének ösztönzése és befektetett munkájuk elismerése érdekében a szervezők fejenként 40.000 forintnyi juttatást biztosítottak számukra. Az első hétvégén az ismeretszerzési szakasz dominált, amely során a résztvevők az állami, a civil és az akadémiai szféra összesen tizenkét szakértőjének, illetve aktivistájának előadását hallgatták meg. Az egyes előadások között az 5–6 főként asztalokhoz rendeződött résztvevők körében – a kiegyensúlyozott diskurzus fenntartásáért felelős facilitátorok segítségével – deliberációra is sor került, amely egyrészt az előadások tartalmának közös feldolgozásában, másrészt az előadónak feltett tisztázó kérdések közös megfogalmazásában nyilvánult meg. Az egyes asztaloknál helyet foglaló csoportok személyi összetétele minden előadás után kicserélődött, így növelve az interakciók számát és sokszínűségét.

A második hétvége nagyrészt a tanácskozási fázis dominálta, a végső javaslatok kiválasztására a közösségi gyűlés lezárásaként került sor. Ezúttal a résztvevők ugyan random szelekció alapján foglalták el helyüket, azonban az ekkor már jelentős kockázatot jelentő koronavírus-járványra tekintettel az asztalonkénti személyi rotáció elmaradt, az egyes csoportok internet segítségével tartottak fenn állandó videókapcsolatot egymással. Az első napon a résztvevők feladata

asztalonként három, a klímaválsággal kapcsolatos intézkedési javaslat megfogalmazása volt. A nap végére összegyűlt összesen 21 javaslatot a résztvevők közösen értékelték, majd a legnagyobb támogatást élvező 11 pontot a szakértők segítségével nyolc különálló, koherens javaslatra alakították. A közösségi gyűlés utolsó napján került sor ezen nyolc javaslat részletes kidolgozására, amely alkalmával az összes résztvevő számára lehetőség nyílt álláspontjának kifejtésére, a javaslatok formálására és pontosítására. Az utolsó nap végén a résztvevők egyenként, titkos szavazat leadásával fejezték ki támogatásuk mértékét az egyes javaslatok tekintetében. Ennek eredményeként a gyűlés végterméke a Budapest klímastratégiájának kidolgozását érintően megfogalmazott nyolc javaslatot magába foglaló javaslatcsomag lett.

A második, Budapest Európában elfoglalt helyéről tartott közösségi gyűlés a 2021. december 4–5-ei, valamint a január 8–9-ei hétvégéken, szintén összesen négy napon keresztül zajlott egy véletlenszerűen kiválasztott, Budapest lakosságára nézve deskriptív 32 fő csoport részvételével. Az első budapesti gyűléshez hasonlóan a résztvevők ezúttal is 40.000 forintnyi juttatásban részesültek. A Budapest Európában közösségi gyűlés fontos sajátossága volt ugyanakkor, hogy a koronavírus-járványra tekintettel online formában került lebonyolításra, vagyis a résztvevők élő hang- és videókapcsolat segítségével vettek részt a szakértői előadásokon, és folytatták le a kiscsoportos és plenáris tanácskozásokat. Ezen a ponton szükséges jelezni, hogy a digitális formában történő megvalósulás a deliberáció folyamatára gyakorolt esetleges torzító hatásai felbecsülésére egyelőre nem áll rendelkezésre elegendő információ. Ezért ezen probléma vizsgálatára a jelen dolgozat keretei között nem keríttek sort.

Az első hétvége a résztvevők ismeretszerzése köré szerveződött, amelynek keretében a deskriptív csoport összesen 9 szakértő és kutató előadását hallgatta meg. Az egyes előadások között a résztvevők facilitátorok segítségével kiscsoportos beszélgetésekben dolgozták fel az új ismereteket, és közösen fogalmazták meg az előadónak címzett kérdéseiket. A kiscsoportok személyi összetétele a gördülékeny technikai megvalósítás érdekében a gyűlés egyes napjai során változatlan maradt, rotáció csak a napok között történt, ami ugyanakkor némileg gyengíthette az összes résztvevő közötti hatékony kommunikáció teljesülését.

A második hétvége első napján folytatódott az ismeretszerzési szakasz: ezúttal 6 további szakértő, illetve önkormányzati szereplő előadásán vett részt a deskriptív csoport. Ezt követően, még ugyanezen a napon vette kezdetét a deliberatív szakasz. Ennek során a résztvevők kiscsoportonként döntési javaslatokat fogalmaztak meg, így a nap végére összesen 26 javaslat állt elő, amelyek közül a résztvevők titkos szavazás keretében a legnépszerűbb 13 javaslatot választották ki. A közösségi gyűlés utolsó napján az ilyen módon leszűkített javaslatok mindegyike kapcsán kiscsoportos és plenáris deliberációt folytatott a deskriptív csoport,

részletesen megtárgyalva az egyes pontok kapcsán felmerülő előnyöket és hátrányokat. Ezt követően került sor a végső titkos szavazásra, amely során a résztvevők a 13 javaslat mindegyike vonatkozásában jelölték támogatásukat, illetve ellenzésüket. Ezen szavazás eredménye vált a gyűlés végtermékévé, vagyis a Konferencia Európa jövőjéről rendezvénysorozat szervezői részére címzett javaslatcsomaggá.

4.3. A budapesti közösségi gyűlések résztvevőkre gyakorolt hatása

A budapesti közösségi gyűlések esetében rendelkezésre álló adatoknak köszönhetően részletes képet kaphatunk a folyamat által a résztvevők ismereteire és véleményére gyakorolt hatásokról, így ezen a ponton érdemes kitérni a fő tendenciák alapján levonható tanulságokra és a korábban hivatkozott nemzetközi szakirodalom megállapításaival történő összevetésre. Az első gyűlés során az ELKH TK, a Budapesti Corvinus Egyetem és a DemNet, a második gyűlés esetében az ELKH TK folytatta le a vizsgálatot. Mindkét kutatás alapvető célja annak megértése volt, hogy a közösségi gyűlés tapasztalatai hogyan hatnak a résztvevők gondolkodásmódjára. A kutatások keretében a közösségi gyűlések első napja előtt a résztvevőket egy 20 kérdésből álló kérdőív kitöltésére kérték fel, majd a gyűlés utolsó napján a résztvevők ugyanazon kérdésekre válaszoltak.⁵ A kérdőívek kitöltése önkéntes alapon történt, így az első gyűlést megelőzően 18, a rendezvényt követően pedig 19, a második gyűlés esetében 26, illetve 23 résztvevő tekintetében állnak rendelkezésre adatok.

Az empirikus eredmények részletekbe menő elemzése ezen ponton egyaránt eltérítendő dolgozatomban fókuszát, illetve szétfeszítendő terjedelmi kereteit, ezért az alábbiakban csupán a mellékletben szereplő 3–8. diagramokon szemléltetett eredmények összefoglaló értékelésére vállalkozom. Ezen diagramokon azokat az adatokat tüntettem fel, amelyek a két budapesti közösségi gyűlésen azonos formában feltett kérdésekre érkezett válaszokból származnak, így összehasonlíthatóvá téve a két deliberatív folyamat hatásait. Az első kérdéscsoport (3. és 4. diagram) a résztvevők belső politikai hatékonyságérzetének – vagyis a politika alakításában történő részvételhez szükséges saját kompetenciáikkal kapcsolatos érzületek – felmérésére irányuló kérdésre adott válaszok megoszlását mutatja. A második (5. és 6. diagram) a deliberatív folyamat résztvevőkre gyakorolt hatását annak vonatkozásában szemlélteti, hogy hogyan alakult az egyszerű állampolgárok által nyújtott (tipikus) képviselőlet megítélése a politikusok biztosította (prototipikus) képviselőletével szemben. A harmadik kérdéscsoport (7. és

⁵ A vélemények a két időpillanat közötti formálódása, átalakulása a James S. Fishkin (2018) által kifejlesztett módszer (deliberative polling) alapján azt mutatja meg, hogy milyen lenne a tényleges közvélemény, ha az állampolgároknak módjukban állna alaposan tájékozódni és körültekintően megfontolni az adott közpolitikai kérdéseket.

8. diagram) annak felmérésére irányult, hogy a közösségi gyűlés hatására hogyan változott a résztvevők a tárgyalat közpolitikai témával kapcsolatos tájékozottságukról alkotott megítélése. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy az empirikus eredmények rávilágítanak, hogy a közösségi gyűlések eredményeként (1) átlagosan megerősödött a válaszadók belső politikai hatékonyságérzete; (2) megnövekedett a politikusok általi képvisellel szemben az állampolgártársak által biztosított képvisellel iránti bizalom, valamint (3) a résztvevők megítélése szerint bővültek a gyűlés témájával kapcsolatos saját ismereteik. A vélemények megváltozásának ezen trendjei ugyanakkor sokkal markánsabban kerültek felszínre a klímavészhelyzet témájában tartott első budapesti közösségi gyűlés esetében, miközben a második gyűlés során gyakran csak árnyalatnyi elmozdulás történt. Ennek lehetséges okai vélhetően a tárgyalat közpolitikai témák különbségeiben, illetve az online lebonyolítás sajátosságaiban kereshetők.

A fent azonosított trendek közül mind a résztvevők belső politikai hatékonyságérzetének, mind a tájékozottságának változásai egy irányba mutatnak a tanulmány korábbi fejezetében hivatkozott nemzetközi szakirodalom által a deliberáció hatásaiként megállapított jelenségekkel (Barabas, 2004.; Hansen, 2004.; Fishkin, 2009.). Fontos hangsúlyozni ugyanakkor, hogy mindkét budapesti gyűlés esetében a kérdőíveket kitöltő résztvevők egy meglehetősen kisméretű mintát alkotnak, ami ráadásul az összes résztvevőnek csak részsokaságát képezi. A kitöltés önkéntessége miatt pedig az önszelekció is potenciálisan torzító hatásként jelenhetett meg, így a kapott eredményeket is az ennek megfelelő óvatossággal szükséges kezelni.

4.4. A budapesti közösségi gyűlések nemzetközi összehasonlításban

Ugyan a jelenleg már a világ szinte minden táján meghonosodott közösségi gyűlések megvalósult példáinak pontos számát nehéz meghatározni,⁶ hazai alkalmazásuk tekintetében mindenesetre számos eset szolgálhat az összehasonlítás kiindulópontjaként. Az alábbiakban a budapesti közösségi gyűléseket két nyugati példával vetem össze.

A nemzetközi összehasonlítás alapjaként szolgál mindenekelőtt a British Columbia Citizens' Assembly (BCCA), amelyet néhány speciális, ugyanakkor kulcsfontosságú tényező emelt az összevetés megkerülhetetlen viszonyítási pontjává. A brit kolumbiai példa időben az első, és jelen sorok írásáig a legnagyobb tudományos érdeklődést kiváltott, legtöbbet kutatott közösségi

⁶ A korábban említett, a demokratikus innovációk alkalmazásait gyűjtő Participedia online felület (www.participedia.net) a közösségi gyűlés (citizens' assembly) keresőszóra jelen sorok írása idején 324 találatot tüntet fel, a megvalósult közösségi gyűlések száma azonban minden bizonnyal magasabbra tehető, hiszen nem minden eset került dokumentálására a felületen.

gyűlés, amely máig a demokratikus innovációk szakirodalmának egyik kiindulópontját képezi, így referenciapontként szolgál minden későbbi gyűlés számára. A másik gyűlés kiválasztása során alapvető szempontnak tekintettem mindenekelőtt (1) az alapos dokumentáltságot, (2) a budapesti gyűlésekhez időben közeli megvalósulást, valamint (3) az aktív állami szerepvállalás jelenlétét. Ezen tényezők szem előtt tartásával az Oxford Citizens' Assembly on Climate Change példáját vontam be az összehasonlító elemzésbe. A fő jellemzők (területi szint, méret, időtartam) tekintetében ez a gyűlés nagymértékű hasonlóságot mutat a budapesti gyűlésekkel, ezáltal számos tényező azonossága mellett vethető össze azokkal. A négy közösségi gyűlés nemzetközi összehasonlítását a fő szempontok tekintetében a mellékletben található 4. táblázat tartalmazza.

A táblázatról leolvasható, hogy mind a négy közösségi gyűlés aktív állami szerepvállalás mellett valósult meg. A budapesti gyűlések esetében ez abban nyilvánult meg, hogy a Fővárosi Önkormányzat anyagi támogatás folyósításával, illetve az adminisztratív feladatok jelentős részének ellátásával közreműködött szervezésben, biztosította a lebonyolítás helyszínét és technikai feltételeit (DemNet, 2020; TK–Fővárosi Önkormányzat, 2022). Az oxfordi gyűlés során az állami szereplő, vagyis az oxfordi önkormányzat képviselő-testülete a szervezéssel és lebonyolítással járó egyes feladatok végrehajtásának megrendelése mellett betöltötte a főszervezői funkciókat (Ipsos MORI, 2019). Az állami szerepvállalás kiterjedtsége tekintetében a négy gyűlés közül a BCCA jelent kivételt. Esetében ugyanis Brit Kolumbia tartomány-kormánya nemcsak szervezőként és támogatóként jelent meg, hanem kötelezettséget is vállalt a gyűlés a tartományi választási rendszer reformjával kapcsolatos javaslatának népszavazásra bocsátására, aminek eleget is tett (Warren–Pearse, 2008: 1.). Habár az állami szereplők képviselői rendszerint ígéretet tesznek a közösségi gyűlések javaslatainak döntéshozatalukba történő beépítésére, a kanadai példához hasonlóan erős vállalás a vizsgált gyűlések egyike esetében sem jelent meg.

A résztvevők kiválasztásának módja minden közösségi gyűlés egyik legfontosabb sarokpontja. Ekkor dől el ugyanis, hogy mennyire sikeres a társadalom valódi sokszínűségének leképezése, és a tanácskozás során a lehető legtöbb nézőpont becsatornázása. Amellett, hogy ebből a szempontból a résztvevők minél magasabb száma kedvező, az is fontos, hogy a kiválasztás eredményeképpen milyen kritériumok szerint tükrözi a résztvevő csoport a teljes populáció jellemzőit. A vizsgált közösségi gyűlések mindegyike esetében a deskripció kritériumaként szolgált a nem, a kor, illetve a születési vagy lakóhely. Ezekon túl azonban számos más szempont is megjelenik a tárgyalt téma, a helyi sajátosságok, valamint a szervezők számára rendelkezésre álló anyagi és technikai forrásokból fakadó lehetőségeknek megfelelően. A

budapesti közösségi gyűléseken résztvevő csoportok négy szempont alapján tükrözték a főváros népességének megoszlását, amely a vizsgált gyűlések közül a legkevesebbnek bizonyult. A reprezentativitás a legtöbb, azaz hat kritérium szerint a BCCA esetében érvényesült.

Mind a közösségi gyűlésen résztvevő csoport reprezentativitásának, mind a résztvevők véletlenszerű kiválasztásának követelménye szempontjából fontos, hogy a kiválasztási folyamat minimalizálja az önszelekció hatását (Parkinson, 2006: 84–89.). Ugyanis, mivel senki sem kötelezhető a közösségi gyűléseken történő részvételre, fennáll annak kockázata, hogy például az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők és a szegényebb társadalmi csoportok tagjai – akik kevésbé engedhetik meg maguknak, hogy bevételeik egy részét a gyűléseken történő részvétel miatt mellőzzék – alulreprezentáltak válnak a résztvevők körében. Éppen ezért a szervezők mind a négy vizsgált közösségi gyűlés során nagyságrendileg egy átlagos napi munkabérnek megfelelő összeget fizettek a résztvevőknek, illetve a gyűlések többsége esetében a részvétellel járó egyéb költségeket – például az utazással és étkezéssel járó kiadásokat – is fedezték. Amint korábban említettem, a résztvevők fizetése egyúttal a gyűlések megkezdését követően bent maradásuk ösztönzését és a kilépő résztvevők számának minimalizálását is szolgálja.

A vizsgált közösségi gyűlések mérete meglehetősen változatos képet mutat: a budapesti gyűlések és az azokhoz hasonlóan városi szinten megrendezett oxfordi példa a kis létszámú gyűlések sorába tartozik, míg a brit kolumbiai tartományi gyűlés kifejezetten nagy méretűnek tekinthető. Hasonló kép rajzolódik ki a gyűlések által felölelt időtartam tekintetében. A három városi gyűlés a rövid, a tartományi a közepesen hosszú fórumok kategóriájába sorolható. A gyűlések kezdete és vége között eltelt időtartam még nagyobb különbségeket mutat. Míg a budapesti gyűlések alig több mint két hét alatt zajlottak le, addig a brit kolumbiai gyűlés lebonyolítása közel 11 hónapot vett igénybe. Habár a közösségi gyűlések megszervezésének, lebonyolításának és utólagos kommunikációjának összköltsége számos tényező – mint például a bevont szakértők száma, a technikai feltételek megteremtésének ára vagy az eredmények kommunikációjának kiterjedtsége – által befolyásolt, mégis azt láthatjuk, hogy a résztvevők létszámából és a lefolytatás időtartamából már messzemenő következtetéseket vonhatunk le a szükséges pénzügyi forrásokra vonatkozóan. Ennek megfelelően a BCCA megvalósításának közel 1,3 milliárd forintra tehető összköltsége nagyságrendileg meghaladta a másik három vizsgált példát. Ugyanakkor egyértelműen a budapesti gyűlések tekinthetők a legolcsóbbnak, amelyek 10 millió forintot alig meghaladó összköltsége az árszínvonal-különbségek figyelembevétele mellett is rendkívül alacsonynak tekinthetők.

A vizsgált közösségi gyűlések végső döntéseik meghatározásában is eltérő módszereket alkalmaztak. A döntési alternatívák megállapítása egyedül a budapesti gyűlések esetében volt tisztán nyílt kimenetelű, vagyis tanácskozásuk során maguk a résztvevők alakították ki a végül szavazásra bocsátott javaslatokat. A brit kolumbiai és az oxfordi gyűlésen a szervezők előre meghatározták azokat a döntési alternatívákat, amelyekről a résztvevők szavazhattak. A vizsgált példák visszaigazolni látszanak azt, a tanulmány korábbi pontján megfogalmazott állítást, amely szerint az előre meghatározott döntési alternatívák esetén a közösségi gyűlések végső javaslatai könnyebben becsatornázódnak a döntéshozatal folyamatába. Ez általában akkor a legegyszerűbb, amikor a döntéshozók egy felmerült konkrét kérdés eldöntését bízzák a gyűlésre. Az állítás logikáját megfordítva azt mondhatjuk, hogy amennyiben a választott képviselők valóban egy konkrét kérdés eldöntésének szerepét szánják a közösségi gyűlésnek, akkor nagy valószínűséggel kevés számú és világos döntési alternatíva kerül a résztvevők elé. A vizsgált példák közül ez a brit kolumbiai gyűlést jellemezte leginkább, amely döntően egy kérdés köré összpontosult, mégpedig, hogy a kanadai tartományban milyen alternatív választási rendszer bevezetéséről tartsanak népszavazást (Citizens' Assembly on Electoral Reform, 2004: 9.). A másik három vizsgált gyűlés mindegyike során nagyságrendileg több és általánosabban megfogalmazott kérdésekről szavaztak a résztvevők. Példát jelent erre az oxfordi gyűlés során a résztvevőknek a következőképpen feltett kérdés: *„Ki kellene viselje a legnagyobb felelősséget a hulladékok kezelése tekintetében?”* (Ipsos MORI, 2019: 11., saját fordítás). A résztvevők ezt követően három alternatíva (a termékek előállítói, a fogyasztók, a helyi önkormányzatok) közül választhattak. Ebben és az ehhez hasonló esetekben tehát kevésbé konkrét kérdések eldöntéséről és sokkal inkább tanácsadó funkcióról beszélhetünk. Ez utóbbi érvényesülésének a választott képviselőkön történő számonkérése azonban sokkal nagyobb kihívást jelent.

A döntési alternatívák tekintetében szintén fontos tényező, hogy a közösségi gyűlések résztvevői elé kerülő kérdések a kormányzati tevékenység közvetlen eredményeire vagy a közpolitikák alkalmazásának társadalmi hatásaira vonatkoznak-e. Közpolitikai terminológiával az előbbieket az outputra irányuló, míg az utóbbiakat az outcome-ra vonatkozó kérdéseknek nevezhetjük (Gajduschek–Hajnal, 2010: 23–24.). Az outputra irányuló döntési alternatívára példát jelent az első budapesti közösségi gyűlés során a résztvevők által a következőképpen megfogalmazott javaslat: *„A lakóházak energetikai korszerűsítésére jöjjön létre egy pénzügyi alap, amely legalább 30%-os vissza nem térítendő támogatást, valamint 0%-os hitelt biztosít...”* (DemNet, 2020: 23.). Az outcome-ra vonatkozó döntési opciókra az oxfordi gyűlés alábbi kérdése jelent példát: *„Az Egyesült Királyság kötelezettséget vállalt a nettó zéró kibocsátás 2050-ig történő elérésére. Oxford városának proaktívabbnak kellene-e lennie, és a*

nettó zéró kibocsátás 2050 előtti elérésére kellene törekednie?” (Ipsos MORI, 2019: 43., saját fordítás). Ez a különbségtétel azért fontos, mert a közösségi gyűlések az állami szereplő(k) tevékenységét közvetlenül érintő kérdésekben megfogalmazott javaslatainak érvényesülése nagyobb valószínűséggel kérhető számon, míg a társadalmi célokra vonatkozó javaslatok következményei nehezebben vagy egyáltalán nem ellenőrizhetők, és kevésbé kötik a döntéshozókat bizonyos konkrét intézkedések meghozatalára. Összességében azt mondhatjuk, hogy a kizárólag az outputra irányuló javaslatot megfogalmazó BCCA kivételével mindhárom vizsgált közösségi gyűlés vegyesen eredményezett a közpolitikai outputra és az outcome-ra vonatkozó javaslatokat.

A döntési alternatívák közötti választás a vizsgált közösségi gyűlések mindegyike esetében a résztvevők titkos szavazásával történt. A szavazás módszere tekintetében ugyanakkor az egyes gyűlések különböző megoldásokat alkalmaztak. A budapesti gyűlések esetében a résztvevők minden egyes javaslatot érintően kifejezhették egyetértésük mértékét. A brit kolumbiai és az oxfordi gyűlésen egyszerű többségi szavazással választották ki a végső javaslatokat. Ugyan mindegyik módszer egyaránt alkalmas a közösségi gyűlések végső javaslatainak kiválasztására, az egyes módszerek különböző előnyökkel és hátrányokkal járnak. Ennek megfelelően a többségi szavazás szinte biztosan világos eredményt hoz, azonban nem képes biztosítani az egyes javaslatok differenciáltabb értékelését. A preferenciális szavazás érzékletesen mutatja meg az egyes alternatívák egymáshoz viszonyított népszerűségét, viszont abszolút értelemben vett támogatottságuk felmérésére nem ad lehetőséget. A javaslatok egyesével történő differenciált értékelése feltárja ugyan külön-külön mért támogatottságuk mértékét, de nem ösztönzi arra résztvevőket, hogy az egyes alternatívákat egymással összevetve fontolják meg. Végül érdemes szót ejteni a vizsgált közösségi gyűlések javaslatainak a döntéshozatali folyamatba történő beépüléséről. Ebben a tekintetben egyedül a BCCA járt egyértelmű sikerrel: a gyűlés által elfogadott javaslatot tartományi népszavazásra bocsátották (Warren–Pearse, 2008: 6.). Közpolitikai döntés közvetlen meghozatalára tehát ebben az esetben sem került sor, helyette azonban hangsúlyos napirend-kijelölő funkcióról beszélhetünk (James, 2008: 106.). Fontos megjegyezni, hogy Brit Kolumbia tartomány kormánya ezzel a feladattal előzetesen megbízta a közösségi gyűlést, és egyúttal elkötelezte magát a gyűlés javaslatának népszavazásra bocsátása mellett (Warren–Pearse, 2008: 1.). Hasonlóan erős döntéshozói felhatalmazásról a többi gyűlés esetében nem beszélhetünk, ami kétségtől meghatározta a gyűlések javaslatainak érvényesülési lehetőségét. A korábban felvázolt tipológia alapján a képviseleti funkciók tekintetében a két budapesti és az oxfordi gyűlés a tanácsadói kategóriába sorolható, míg a brit kolumbiai gyűlés a kollaboratív típusba.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a budapesti közösségi gyűlések – a hazai alkalmazás általános nehézségei ellenére – a legtöbb szempont tekintetében szorosan illeszkedik a nyugati gyakorlat által kialakított mintázatokhoz, és alapvetően megfelel az azokból következő elméleti és módszertani követelményeknek. A nyugati példák körében ugyanakkor elsősorban a kis méretű, rövid lebonyolítási idejű, alacsony költségvetésű és viszonylag gyenge döntéshozói felhatalmazással (tanácsadó) rendelkező gyűlésekkel mutat nagyobb hasonlóságot.

Konklúzió

Dolgozatom első felében a deliberatív közösségi gyűlések a demokratikus innovációk szakirodalmán belül kialakult koncepcióját mutatta be, majd a képviseletelméleti irodalom kontextusában történő elhelyezésükre vállalkozott, megteremtve képviseletelméleti értelmezési keretüket, döntően négy fő szerző – Pitkin, Mansbridge, Körösi és Brito Vieira – elméleteinek felhasználásával. A dolgozat második felében először a közösségi gyűlésekkel foglalkozó szakirodalom megállapításainak bővítését célozva a vizsgált demokratikus innovációs eszköz egy lehetséges tipológiáját vázolta fel, amely a későbbi összehasonlító elemzés kereteit is megalapozta. Ezt követően a megvalósult két budapesti közösségi gyűlés tekintetében dolgozatom megvizsgálta a hazai társadalmi-politikai kontextus releváns elemeit, elemezte a közösségi gyűlések a résztvevő deskriptív csoportra gyakorolt hatásait, majd institucionalista megközelítésű komparatív vizsgálat során vetette össze a hazai gyakorlatot a nyugati gyűlések tapasztalataival. Vizsgálódásom végéhez érve az alábbiakban érdemes felidézni és röviden értékelni a bevezető részben kijelölt kutatási kérdéseket.

Az első kutatási kérdés alapján azt vizsgáltam, hogy hogyan értelmezhető a közösségi gyűlések által betöltött szerep a demokratikus innovációk szakirodalma, valamint a releváns képviseletelméleti felfogások tükrében. Amint láthattuk a közösségi gyűlés a demokratikus innovációk fogalmán belül a deliberatív fórumok családjába tartozik: egy véletlenszerűen kiválasztott, deskriptív csoport ismeretszerzésének és deliberációjának intézményesített formája, amely adott közpolitikai kérdések befolyásolására explicit módon irányul. Eredményeim szerint a demokratikus innovációk értelmezési keretében a közösségi gyűlésekkel szemben felmerült elvárások a kapcsolódó képviseletelméleti megközelítések felől is igazolhatók. A közösségi gyűlés eszköze eszerint alkalmas lehet a képviseleti rendszer modernkori válságának enyhítésére azáltal, hogy egyrészt az egyszerű állampolgárok, a „bölcsek laikusok” politikai döntéshozatalba történő bevonásával visszaadja a képviseltek számára a közügyek befolyásolásának érzését és lehetőségét, másrészt a választott képviselők tevékenységét átláthatóbbá, ellenőrizhetőbbé, és az állampolgárok mindennapi igényei

irányában nyitottabbá teszi, ezáltal pedig növeli a képviseleti rendszer legitimitását, valamint mérsékli a nyugati típusú demokráciák válságjeleit. A közösségi gyűlések szerepe ilyen módon nem a választott képviseleti intézmények helyettesítésében rejlik, hanem éppen a társadalom irányában fennálló rezponzivitásuk növelésében, hatékony kiegészítésükben.

A második kutatási kérdés keretében dolgozatom azt vizsgálta, hogy a közösségi gyűlések meglévő szakirodalma milyen módon bővíthető a gyakorlati tapasztalatok fényében. Ennek érdekében a közösségi gyűlések egyre számossabbá és organikusán sokszínűvé vált gyakorlati megvalósulásainak további csoportosítását lehetővé tévő lehetséges tipológia megállapítására vállalkoztam. Meglátásom szerint a tipizálás ezen szempontjai hasznosnak bizonyulhatnak a közösségi gyűlések institucionalista megközelítésű összehasonlítása során, amely által akár rendkívül különböző társadalmi-politikai környezetben, eltérő hagyományokkal rendelkező politikai berendezkedésekben is összevethetővé válnak.

A harmadik kutatási kérdés arra kereste a választ, hogy hogyan értékelhető az első két budapesti közösségi gyűlés a nemzetközi gyakorlat tükrében. Dolgozatom vizsgálódása során arra a következtetésre jutott, hogy a budapesti példák a legtöbb tekintetben illeszkednek a nyugati gyakorlat által kialakított mintázatokhoz, valamint a legtöbb hasonlóságot a kis méretű, rövid lebonyolítási idejű, alacsony költségvetésű és gyenge döntéshozói felhatalmazással (tanácsadói szerep) bíró közösségi gyűlések irányában mutatják. Ennek megfelelően a legjelentősebb problémáik is a nyugatiakéhoz hasonló eredetűek: egyrészt abból fakadnak, hogy az aktív külső kommunikáció jóformán elmaradt, így a társadalom túlnyomó többsége nem értesülhetett a gyűlésekről, és a kifejtett jótékony hatásai csak szűk körben érvényesülhettek, másrészt a végső javaslatok az önkormányzati döntéshozatalba történő beépülése nem volt biztosított.

Dolgozatom megállapításai szerint tehát, habár a közösségi gyűlések alkalmasak lennének a modern képviseleti demokráciák válságjeleinek enyhítésére, a legtöbb esetben egyelőre mégsem tud kiteljesedni ezen funkciójuk. Mégis hogyan oldható fel ez az ellentmondás? Véleményem szerint egy, a közösségi gyűlésekhez hasonló, meglehetősen radikális intézményi innovációtól nem várhatjuk, hogy egyik napról a másikra megoldja a képviseleti rendszer mélyen gyökerező problémáit. Hosszú távon azonban, a társadalmak fogékonyabbá válhatnak az innovatív megoldásokra, és nyomást helyezhetnek a választott képviselőkre azok minél markánsabb intézményesítése érdekében. Az előremutató példa már látható: a „kelet-belgiumi modell” megmutatta, hogy a sorsolt deskriptív állampolgári testületek beágyazása valóban a várakozásoknak megfelelő pozitív hatásokkal kecsegtet (lásd Niessen–Reuchamps, 2020; OECD, 2020: 57–59.). Ezen az úton haladva pedig jó eséllyel kiaknázható a modern képviseleti demokráciákban rejlő megújulási potenciál.

Mellékletek

1. táblázat. A demokratikus innovációk típusai

Demokratikus innováció típusa	Kvázi-kontingens jellemzők			Kontextuális jellemzők			
	Résztvevők kiválasztásának módja	Résztvétel módja	Döntéshozatal módja	Hatalom és felhatalmazás kiterjedése	Közpolitikai terület	Kormányzati szint	Közpolitikai folyamat szakasza
Deliberatív fórum	Sorsolás	Diszkurzív kifejezés, szavazás és meghallgatás	Deliberáció és aggregáció	Változó: személyes előnyök, tanácsadás és konzultáció, kommunikatív befolyás, co-governance és közvetlen felhatalmazás	Változatos (pl. egészségügy, környezetpolitika, szociálpolitika és alkotmányos reform)	Helyi, regionális, országos és transznacionális	Változó (napirend meghatározása, kialakítása és vizsgálata)
Résztvételi költségvetés	Önszelekció, választás és célzott kiválasztás	Szavazás, diszkurzív kifejezés és meghallgatás	Aggregáció	Co-governance és közvetlen felhatalmazás	Közkiadások	Helyi	Közpolitikák kialakítása és döntéshozatal
Népszavazás és polgári kezdeményezés	Önszelekció	Szavazás	Aggregáció	Tanácsadás, konzultáció és közvetlen felhatalmazás	Változatos	Helyi, regionális és országos	Döntéshozatal
Kollaboratív kormányzás	Önszelekció és célzott kiválasztás	Diszkurzív kifejezés és meghallgatás	Deliberáció, egyezkedés és tárgyalás	Változó: személyes előnyök, tanácsadás és konzultáció, kommunikatív befolyás, co-governance és közvetlen felhatalmazás	Változatos	Helyi, regionális, országos és transznacionális	Többféle
Digitális részvétel	Önszelekció, sorsolás, választás és célzott kiválasztás	Diszkurzív kifejezés, választás, meghallgatás és megfigyelés	Deliberáció, egyezkedés, tárgyalás és aggregáció, nincs döntés	Változó: személyes előnyök, tanácsadás és konzultáció, kommunikatív befolyás, co-governance és közvetlen felhatalmazás	Változatos	Helyi, regionális, országos és transznacionális	Változó (crowdsourcing, priorizálás, vizsgálat)

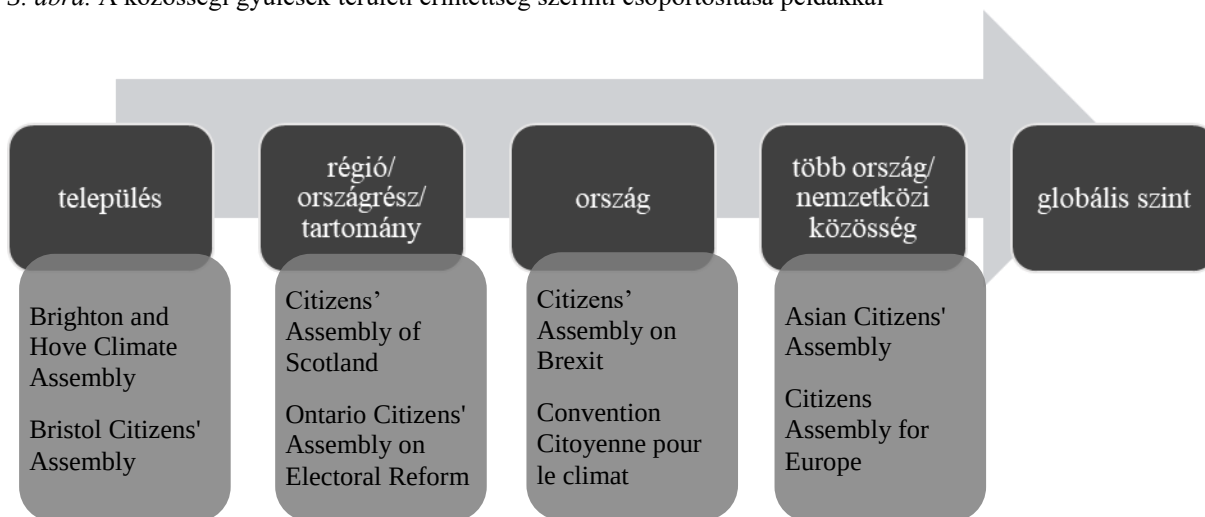
Forrás: Elstub–Escobar, 2019: 25., saját fordítás

2. táblázat. A deliberatív fórumok típusainak fő jellemzői

Szempont	Állampolgári zsűrik	Tervező sejtek	Konszenzus konferenciák	Deliberatív közvélemény-kutatások	Közösségi gyűlések
Módszertan kifejlesztője	Crosby (Egyesült Államok, 1971)	Dienel (Németország, 1970-es évek)	Dán Technológiai Tanács (1987)	James Fishkin (Egyesült Államok, 1994)	Gordon Gibson (Kanada, 2002)
Résztvevő állampolgárok száma	12–26	100–500	10–25	100–500	100–160
Időtartam (nap)	2–5	4–5	7–8	2–3	20–30
Résztvevők kiválasztásának módszere	Véletlenszerű szelekció	Véletlenszerű szelekció	Véletlenszerű és önszelekció	Véletlenszerű szelekció	Véletlenszerű és önszelekció
Tevékenységek	Információ és deliberáció	Információ és deliberáció	Információ és deliberáció	Információ és deliberáció	Információ, konzultáció és deliberáció
Eredmények	Kollektív álláspont-jelentés	Véleményfelmérés és kollektív álláspont-jelentés	Kollektív álláspont-jelentés	Véleményfelmérés	Részletes javaslatcsomag
Javaslatok címzettje	Szponzor és tömegmédia	Szponzor és tömegmédia	Parlament és tömegmédia	Szponzor és tömegmédia	Parlament, kormány és népszavazás

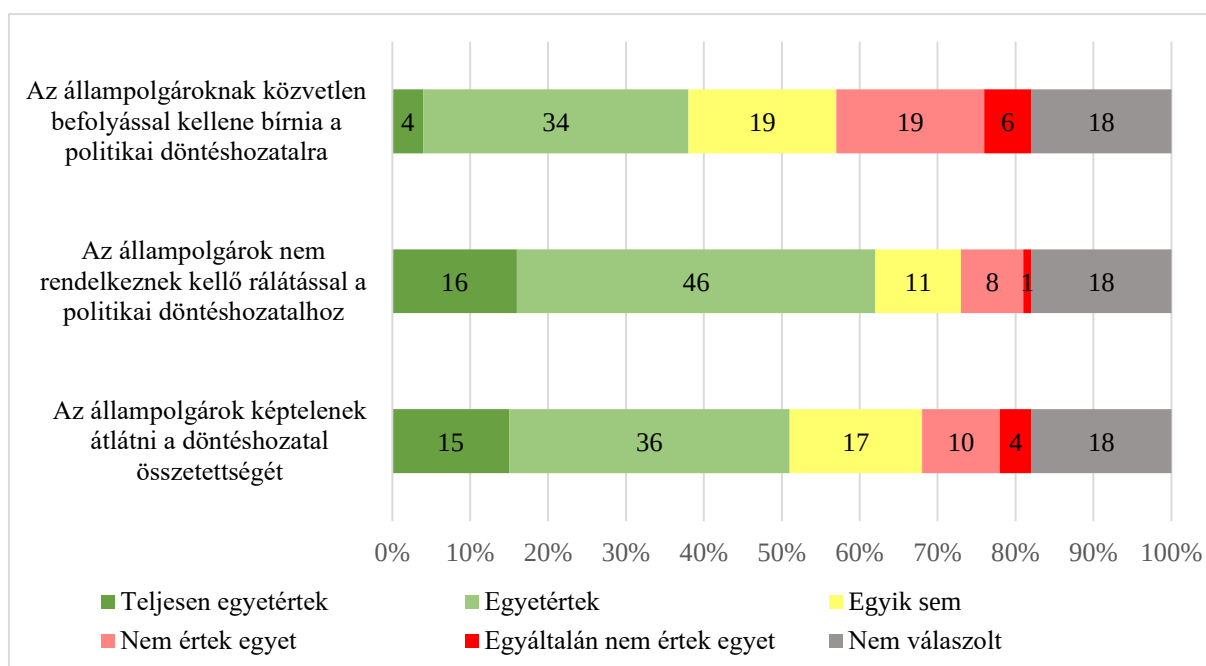
Forrás: Elstub–Escobar, 2017b: 4., saját fordítás

3. ábra. A közösségi gyűlések területi érintettség szerinti csoportosítása példákkal

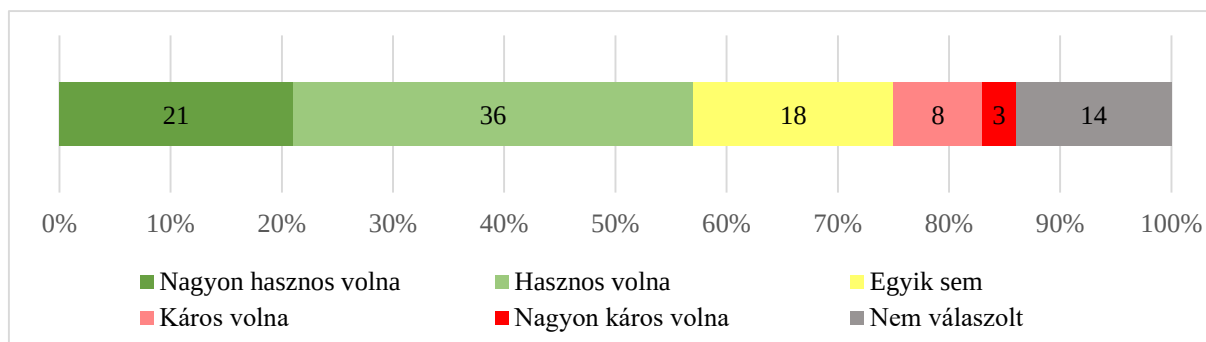
Forrás: saját szerkesztés

1. diagram. A megkérdezett párttagok és önkormányzati képviselők az állampolgári részvételhez kapcsolódó kérdésekre adott válaszai (százalék, N=206)

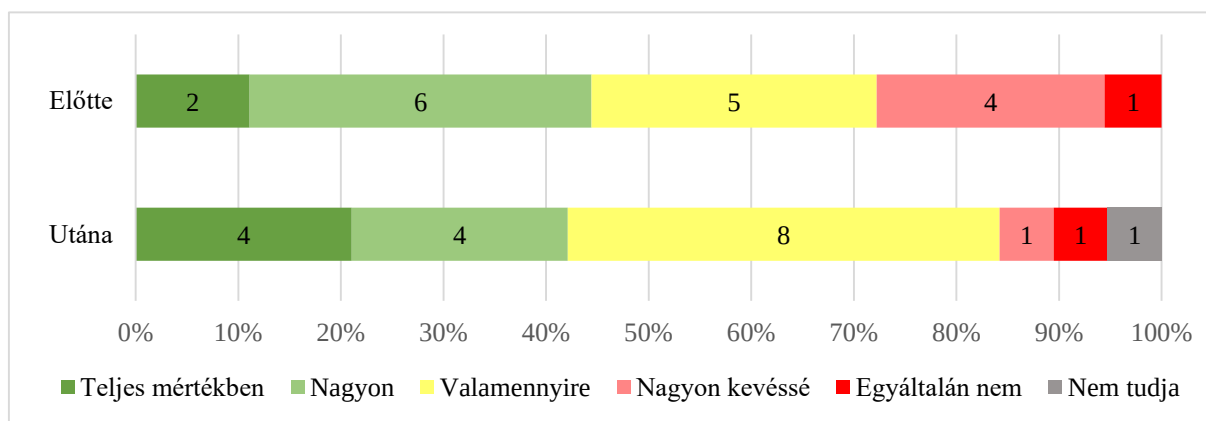
Forrás: Demokratikus innovációk és a magyar pártok című kutatás eredményei alapján saját szerkesztés

2. diagram. Mennyire ért egyet az alábbi állítással? – Magyarország javát szolgálnák olyan gyakran megrendezett tanácskozások, amelyek során állampolgárok vitatkozhatnának és dönthetnének bizonyos országos jelentőségű ügyekről (százalék, N=206)

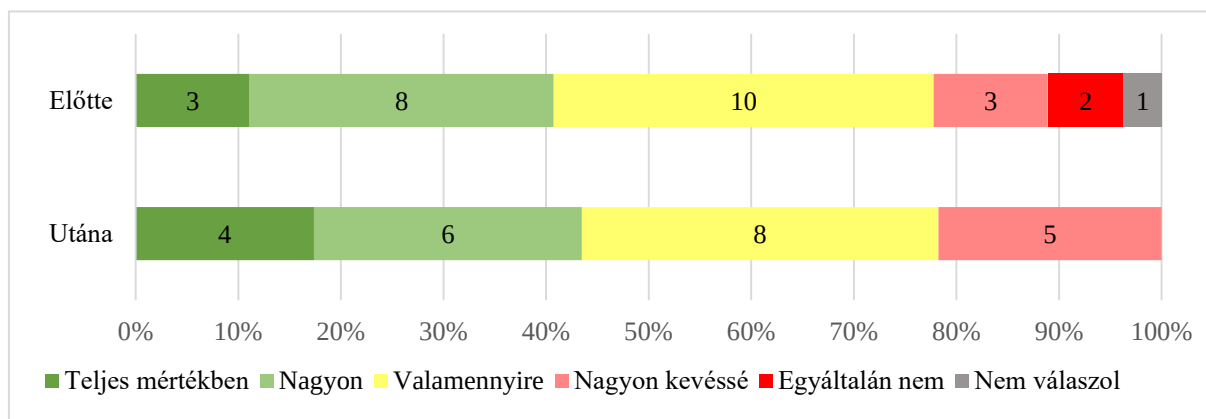
Forrás: Demokratikus innovációk és a magyar pártok című kutatás eredményei alapján saját szerkesztés

3. diagram. Budapesti közösségi gyűlés a klímavészhelyezetről: Érzése szerint mennyire képes Ön arra, hogy aktív szerepet vállaljon egy politikai kérdésekkel foglalkozó csoportosulásban? (fő, előtte: N=18, utána: N=19)

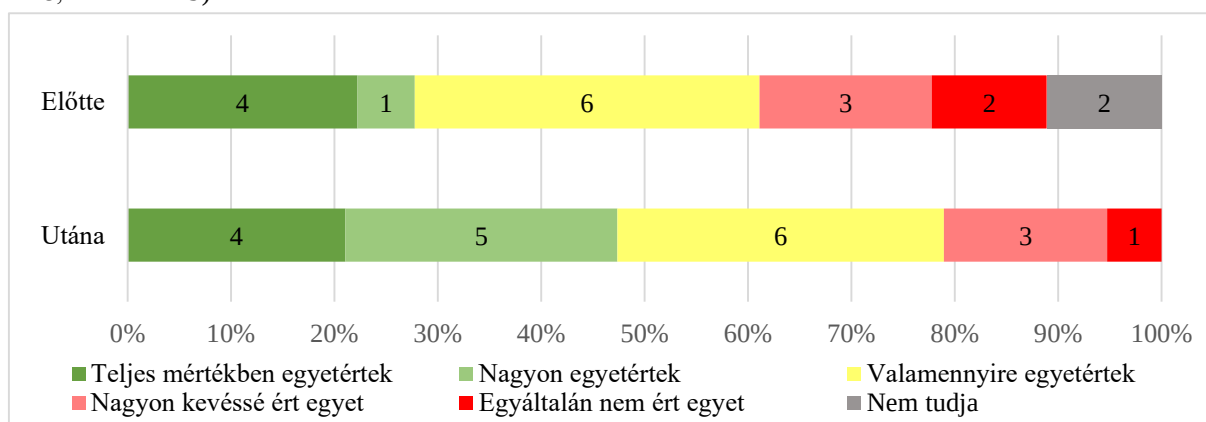
Forrás: a TK, a BCE és a DemNet közös kutatásának eredményei alapján saját szerkesztés

4. diagram. Budapest Európában közösségi gyűlés: Érzése szerint mennyire képes Ön arra, hogy aktív szerepet vállaljon egy politikai kérdésekkel foglalkozó csoportosulásban? (fő, előtte: N=27, utána: N=23)

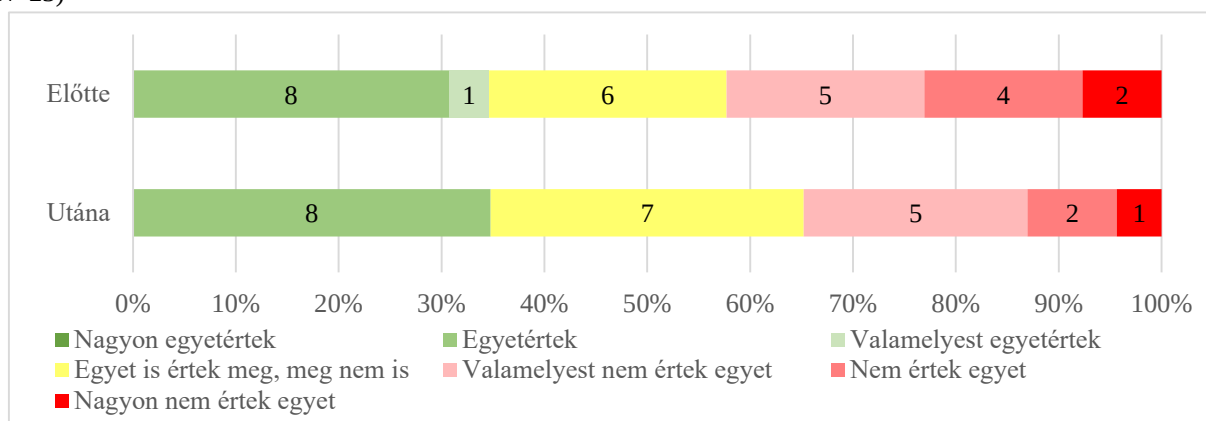
Forrás: a TK kutatásának eredményei alapján saját szerkesztés

5. diagram. Budapesti közösségi gyűlés a klímavészhelyezetről: Mennyire ért egyet vagy nem ért egyet az alábbi állítással? – Jobban örülnék annak, ha egy állampolgár képviselne, mintha egy hivatásos politikus. (fő, előtte: N=18, utána: N=19)

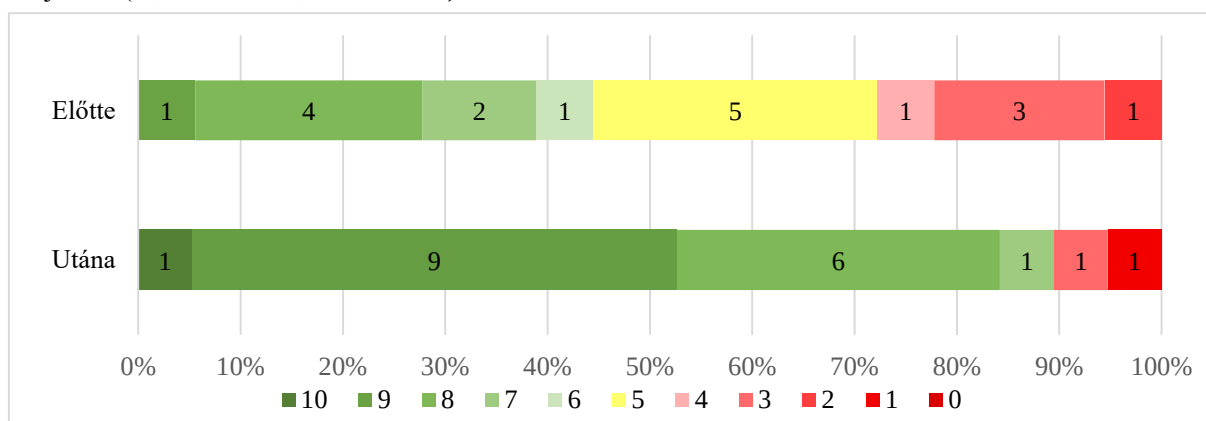
Forrás: a TK, a BCE és a DemNet közös kutatásának eredményei alapján saját szerkesztés

6. diagram. Budapest Európában közösségi gyűlés: Mennyire ért egyet vagy nem ért egyet az alábbi állítással? – Jobban örülnék annak, ha egy állampolgár képviselne, mintha egy hivatásos politikus. (fő, előtte: N=26, utána: N=23)

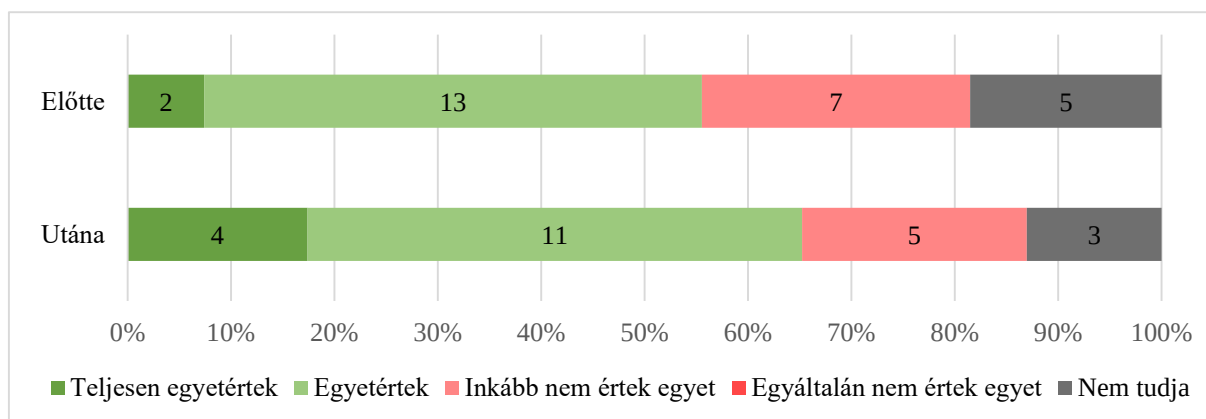
Forrás: a TK kutatásának eredményei alapján saját szerkesztés

7. diagram. Budapesti közösségi gyűlés a klímavészhelyzetről: Mennyire tartja magát tájékozottnak a klímaváltozás témájában? (fő, előtte: N=18, utána: N=19)

Forrás: a TK, a BCE és a DemNet közös kutatásának eredményei alapján saját szerkesztés

8. diagram. Budapest Európában közösségi gyűlés: Mennyire ért egyet vagy nem ért egyet az alábbi állítással? – Értem azt, hogy miként működik az Európai Unió. (fő, előtte: N=27, utána: N=23)

Forrás: a TK kutatásának eredményei alapján saját szerkesztés

4. táblázat. A vizsgált közösségi gyűlések összevetése a fő szempontok alapján

Szempont		Budapesti közösségi gyűlés a klímavészhelyzetről	Budapest Európában közösségi gyűlés	British Columbia Citizens' Assembly	Oxford Citizens' Assembly on Climate Change
Szervezés	Létrejöttének éve	2020	2021	2004	2019
	Szervező(k) típusa	állami, civil	akadémiai, állami	állami	állami, magánvállalat
	Területi szint	település	település	tartomány	település
	Téma	klímaváltozás	Budapest és az EU viszonya	választási rendszer	klímaváltozás
Kiválasztás	Résztvevők száma	39	32	161	41
	Reprezentativitás	nem	✓	✓	✓
		kor	✓	✓	✓
		lakóhely	✓	✗	✓
		születési hely	✗	✓	✗
		iskolai végzettség	✓	✓	✗
		foglalkozási csoport	✗	✓	✗
		etnikum	✗	✓	✓
		fogyatékoság	✗	✗	✓
	Résztvevők díjazása	10.000 forint naponta + egyéb költségek fedezése	10.000 forint naponta + egyéb költségek fedezése	≈35.000 forint (150 kanadai dollár) naponta + egyéb költségek fedezése	összesen ≈120.000 forint (300 angol font)
Lebonyolítás	Nettó időtartam ⁷ (nap)	4	4	30	4
	Bruttó időtartam ⁸ (nap)	16	37	324	23
	Résztvevők érintkezésének módja	személyes	online	személyes	személyes
	Összköltség	11 millió forint	10,5 millió forint	≈1.290 millió forint (5,5 millió kanadai dollár)	≈80 millió forint (200.000 angol font)
Eredmény	Döntési alternatívák meghatározása	nyílt kimenetelű	nyílt kimenetelű	zárt kimenetelű	zárt kimenetelű
	Döntéshozatal módja	titkos, támogatás mértékének kifejezése javaslatonként	titkos, támogatás mértékének kifejezése javaslatonként	titkos, egyszerű többségi szavazás	titkos, egyszerű többségi szavazás
	Végtermék	javaslatcsomag Budapest klímastratégiájának kidolgozásához	javaslatcsomag a Konferencia Európa jövőjéről rendezvénysorozat szervezői részére	népszavazásra bocsátandó kérdés meghatározása	javaslatok az oxfordi önkormányzat klímaváltozással kapcsolatos döntéshozatalához
	Képviselési funkció	tanácsadó	tanácsadó	kollaboráció (népszavazással kombinálva)	tanácsadó

Forrás: Citizens' Assembly on Electoral Reform (2004), James (2008), Ipsos MORI (2019), DemNet (2020), valamint TK–Fővárosi Önkormányzat (2022) alapján saját szerkesztés

⁷ Nettó időtartamnak a közösségi gyűlések szűk értelemben vett tartalmi részét, vagyis a résztvevők közvetlen (akár online) interakciójával járó napokat tekintem.

⁸ Bruttó időtartamként a közösségi gyűlések a résztvevők közvetlen (akár online) interakciójával járó első és utolsó napja között eltelt napok számát tüntettem fel.

Irodalomjegyzék

Könyvek, folyóiratcikkek, tanulmánykötetben megjelent művek

- Achen, Christopher H.–Bartels, Larry M. (2017): *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton, Princeton University Press.
- Adenskog, Magnus (2018): Adenskog, M. (2018): *Democratic Innovations in Political Systems: Towards a Systemic Approach*. Örebro, Örebro University Press.
- Andersen, Vibeke Normann–Hansen, Kasper M. (2007): How deliberation makes better citizens: The Danish Deliberative Poll on the Euro. *European Journal of Political Research*, Vol. 46., No. 4., 531–556. pp. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2007.00699.x>
- Arnesen, Sveinung–Peters, Yvette (2018): The Legitimacy of Representation: How Descriptive, Formal, and Responsiveness Representation Affect the Acceptability of Political Decisions. *Comparative Political Studies*, Vol. 51., No. 7., 868–899. pp. <https://doi.org/10.1177/0010414017720702>
- Barabas, Jason (2004): How Deliberation Affects Policy Opinions. *American Political Science Review*, Vol. 98., No. 4., 687–701. pp. <https://doi.org/10.1017/s0003055404041425>
- Beetham, David (2012): Evaluating new vs. old forms of citizen engagement and participation. In: Brigitte Geissel–Kenneth Newton (eds.): *Evaluating Democratic Innovations: Curing the Democratic Malaise?* New York, Routledge. 56–68. pp.
- Beste, Simon–Wyss, Dominik (2019): Quantitative methods in democratic innovation research. In: Stephen Elstub–Oliver Escobar (eds.): *Handbook of Democratic Innovation and Governance*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. 472–485. pp.
- Boda Zsolt (2020): *Ki dönt? Kormányzási stílusok és közpolitikai változás Magyarországon 2002–2014*. Budapest, Gondolat Kiadó–Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Bouricius, Terrill G. (2013): Democracy Through Multi-Body Sortition: Athenian Lessons for the Modern Day. *Journal of Public Deliberation*, Vol. 9., No. 1. <https://doi.org/10.16997/jdd.156>
- Bouricius, Terrill G.–Schechter, David (2013): An Idealized Design for the Legislative Branch of Government. *Systems Thinking World Journal*, Vol. 2., No. 1., 1–11. pp.
- Budge, Ian (2012): Implementing popular preferences: is direct democracy the answer? In: Brigitte Geissel–Kenneth Newton (eds.): *Evaluating Democratic Innovations: Curing the Democratic Malaise?* New York, Routledge. 23–38. pp.
- Burstein, Paul (2003): The Impact of Public Opinion on Public Policy: A Review and an Agenda. *Political Research Quarterly*, Vol. 56., No. 1., 29–40. pp. <https://doi.org/10.2307/3219881>
- Campbell, Angus–Converse, Philip E.–Miller, Warren E.–Stokes, Donald E. (1960): *The American Voter*. New York, John Wiley.
- Chaqués-Bonafont, Laura–Palau, Anna M. (2011): Assessing the Responsiveness of Spanish Policymakers to the Priorities of their Citizens. *West European Politics*, Vol. 34., No. 4., 706–730. pp. <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.572388>
- Cohen, Joshua (2009): Reflections on Deliberative Democracy. In: Thomas Christiano–John Christman (eds.): *Contemporary Debates in Political Philosophy*. Oxford, Wiley–Blackwell. 247–263. pp.
- Courant, Dimitri (2018): *The Curious Institutionalisation of Deliberative Democracy: The Irish Citizens' Assemblies and the Future of Democratic Innovation*. Hamburg, Paper for the ECPR General Conference.

- Courant, Dimitri (2021): Citizens' Assemblies for Referendums and Constitutional Reforms: Is There an "Irish Model" for Deliberative Democracy? *Frontiers in Political Science*, Vol. 2., 1–20. pp. <https://doi.org/10.3389/fpos.2020.591983>
- Dahl, Robert A. (1971): *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, Yale University Press.
- Dahl, Robert A. (1989): *Democracy and Its Critics*. New Haven, Yale University Press.
- Dahl, Robert A.–Libblom, Charles E. (1953): *Politics, Economics & Welfare*. London, Transaction Publishers.
- Druckman, James N.–Jacobs, Lawrence R. (2015): *Who Governs? Presidents, Public Opinion and Manipulation*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Dryzek, John S. (2002): *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford, Oxford University Press.
- Dryzek, John S. (2009): Democratization as Deliberative Capacity Building. *Comparative Political Studies*, Vol. 42., No. 11., 1379–1402. pp. <https://doi.org/10.1177/0010414009332129>
- Dryzek, John S.–Bächtiger, André–Milewicz, Karolina (2011): Toward a Deliberative Global Citizens' Assembly. *Global Policy*, Vol. 2., No. 1., 33–42. pp. <https://doi.org/10.1111/j.1758-5899.2010.00052.x>
- Dryzek, John S.–Nicol, Dianne–Niemeyer, Simon et al. (2020): Global citizen deliberation on genome editing. *Science*, Vol. 369., No. 6510., 1435–1437. pp. <https://doi.org/10.1126/science.abb5931>
- Elstub, Stephen–Escobar, Oliver (2017a): *A typology of democratic innovations*. Glasgow, Paper for the Political Studies Association's Annual Conference.
- Elstub, Stephen–Escobar, Oliver (2017b): *Forms of mini-publics: An introduction to deliberative innovations in democratic practice*. New Democracy Foundation, Research and Development Note.
- Elstub, Stephen–Escobar, Oliver (2019): Defining and typologising democratic innovations. In: Stephen Elstub–Oliver Escobar (eds.): *Handbook of Democratic Innovation and Governance*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. 11–31. pp.
- Farrell, David M.–Suiter, Jane–Harris, Clodagh (2018): 'Systematizing' constitutional deliberation: the 2016–18 citizens' assembly in Ireland. *Irish Political Studies*, Vol. 34., No. 1., 113–123. pp. <https://doi.org/10.1080/07907184.2018.1534832>
- Ferejohn, John (2008): Conclusion: the Citizens' Assembly model. In: Mark E. Warren–Hilary Pearse (eds.): *Designing Deliberative Democracy: The British Columbia Citizens' Assembly*. Cambridge, Cambridge University Press. 192–231. pp.
- Fishkin, James S. (2009): *When the People Speak: Deliberative Democracy and Public Consultation*. Oxford, Oxford University Press.
- Floridia, Antonio (2018): The Origins of the Deliberative Turn. In: André Bächtiger–John S. Dryzek–Jane Mansbridge–Mark E. Warren (eds.): *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*. Oxford, Oxford University Press. 35–56. pp.
- Fung, Archon (2003): Survey Article: Recipes for Public Spheres: Eight Institutional Design Choices and Their Consequences. *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 11., No. 3., 338–367. pp. <https://doi.org/10.1111/1467-9760.00181>
- Fung, Archon–Warren, Mark E. (2011): The Participedia Project: An Introduction. *International Public Management Journal*, Vol. 14., No. 3., 341–362. pp. <https://doi.org/10.1080/10967494.2011.618309>
- Gajduscek György–Hajnal György (2010): *Közpolitika: A gyakorlat elmélete és az elmélet gyakorlata*. Budapest, HVG–ORAC.

- Gastil, John–Wright, Erik O. (2018): Legislature by Lot: Envisioning Sortition within a Bicameral System. *Politics & Society*, Vol. 46., No. 3., 303–330. pp. <https://doi.org/10.1177/0032329218789886>
- Gastil, John–Wright, Erik O. (2019): Legislature by Lot: Envisioning Sortition Within a Bi-cameral System. In: John Gastil–Erik Olin Wright (eds.): *Legislature by Lot: Transformative Designs for Deliberative Governance*. London, Verso. 3–38. pp.
- Gilens, Martin–Page, Benjamin I. (2014): Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens. *Perspectives on Politics*, Vol. 12., No. 3., 564–581. pp. <https://doi.org/10.1017/S1537592714001595>
- Goodin, Robert E.–Dryzek, John S. (2006): Deliberative Impacts: The Macro-Political Uptake of Mini-Publics. *Politics & Society*, Vol. 34., No. 2., 219–244. pp. <https://doi.org/10.1177/0032329206288152>
- Grönlund, Kimmo–Herne, Kaisa–Setälä, Maija (2015): Does Enclave Deliberation Polarize Opinions? *Political Behavior*, Vol. 37., No. 4., 995–1020. pp. <https://doi.org/10.1007/s11109-015-9304-x>
- Grönlund, Kimmo–Setälä, Maija–Herne, Kaisa (2010): Deliberation and civic virtue: lessons from a citizen deliberation experiment. *European Political Science Review*, Vol. 2., No. 1., 95–117. pp. <https://doi.org/10.1017/S1755773909990245>
- Grönlund, Kimmo–Bächtiger, André–Setälä, Maija (2014): Chapter One: Introduction. In: Kimmo Grönlund–André Bächtiger–Maija Setälä (eds.): *Deliberative Mini-Publics: Involving Citizens in the Democratic Process*. Colchester, ECPR Press. 1–8. pp.
- Guasti, Petra–Geissel, Brigitte (2021): Claims of Representation: Between Representation and Democratic Innovations. In: Jean-Benoit Pilet–Camille Bedock–Pierre-Etienne Vandamme (eds.): *Improving, Bypassing or Overcoming Representation?* Lausanne, Frontiers Media. 120–131. pp.
- Hansen, Kasper M. (2004): *Deliberative Democracy and Opinion Formation*. Odense, University Press of Southern Denmark.
- Hansen, Kasper M.–Andersen, Vibeke Normann (2004): Deliberative Democracy and the Deliberative Poll on the Euro. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 27., No. 3., 261–286. pp. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.2004.00106.x>
- Harris, Clodagh (2019): Mini-publics: design choices and legitimacy. In: Stephen Elstub–Oliver Escobar (eds.): *Handbook of Democratic Innovation and Governance*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. 45–59. pp.
- Hendriks, Carolyn M. (2016): Coupling citizens and elites in deliberative systems: The role of institutional design. *European Journal of Political Research*, Vol. 55., No. 1., 43–60. pp. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12123>
- James, Michael Rabinder (2008): Descriptive representation in the British Columbia Citizens' Assembly. In: Mark E. Warren–Hilary Pearse (eds.): *Designing Deliberative Democracy: The British Columbia Citizens' Assembly*. Cambridge, Cambridge University Press. 106–126. pp.
- Kahneman, Daniel (2013): *Gyors és lassú gondolkodás*. Budapest, HVG Kiadó.
- Körösényi András (2007): A demokratikus elitizmus konszenzusán túl. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 16., No. 4., 7–28. pp.
- Laclau, Ernesto (2011): *A populista ész*. Budapest, Noran Libro Kiadó.
- Leib, Ethan J. (2004): *Deliberative democracy in America: a proposal for a popular branch of government*. Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press.

- Lengyel György–Göncz Borbála–Vépy-Schlemmer Éva (2015): Temporary and Lasting Effects of a Deliberative Event: The Kaposvár Experience. In: Stephen Coleman–Anna Przybylska–Yves Sintomer (eds.): *Deliberation and Democracy: Innovative Processes and Institutions*. New York, Peter Lang. 127–150. pp.
- MacKenzie, Michael K. (2016): A General-Purpose, Randomly Selected Chamber. In: Iñigo González-Ricoy–Axel Gosseries (eds.): *Institutions For Future Generations*. Oxford, Oxford University Press. 282–299. pp.
- Mansbridge, Jane (2003): Rethinking representation. *American Political Science Review*, Vol. 97., No. 4., 515–528. pp. <https://doi.org/10.1017/S0003055403000856>
- Mansbridge, Jane (2018): Deliberative Polling Comes of Age. *The Good Society*, Vol. 27., No. 1–2., 118–129. pp. <https://doi.org/10.5325/goodsociety.27.1-2.0118>
- Mayhew, David R. (1974): *Congress: The Electoral Connection*. New Haven, Yale University Press.
- Michels, Ank (2011): Innovations in democratic governance: how does citizen participation contribute to a better democracy? *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 77., No. 2., 275–293. pp. <http://dx.doi.org/10.1177/0020852311399851>
- Newton, Ken (2012): Curing the democratic malaise with democratic innovations. In: Brigitte Geissel–Kenneth Newton (eds.): *Evaluating Democratic Innovations: Curing the Democratic Malaise?* New York, Routledge. 3–20. pp.
- Niemeyer, Simon–Dryzek, John S. (2007): The Ends of Deliberation: Meta-consensus and Inter-subjective Rationality as Ideal Outcomes. *Swiss Political Science Review*, Vol. 13., No. 4., 497–526. pp. <https://doi.org/10.1002/j.1662-6370.2007.tb00087.x>
- Niessen, Christoph–Reuchamps, Min (2020): Institutionalising Citizen Deliberation in Parliament: The Permanent Citizens’ Dialogue in the German-speaking Community of Belgium. *Parliamentary Affairs*, 1–19. pp. <https://doi.org/10.1093/pa/gsaa056>
- OECD (2020): *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. Paris, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/339306da-en>
- Oross Dániel (2020): Versengő demokráciafelfogások, új részvételi lehetőségek? Képviselő, részvétel, deliberáció és demokratikus innovációk. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 29., No. 4., 105–120. pp. <https://doi.org/10.30718/poltud.hu.2020.4.105>
- Pálné Kovács Ilona (2016): Modellváltás a magyar önkormányzati rendszerben. In: Jakab András–Gajdoschek György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. 583–599. pp.
- Parkinson, John (2006): *Deliberating in the Real World: Problems of Legitimacy in Deliberative Democracy*. Oxford, Oxford University Press.
- Parkinson, John (2020): The Roles of Referendums in Deliberative Systems. *Representation*, Vol. 56., No. 4., 485–500. pp. <https://doi.org/10.1080/00344893.2020.1718195>
- Pataki György (2007): Bölcs „laikusok”: Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában. *Civil Szemle*, Vol. 4., No. 3–4., 144–156. pp.
- Patkós Veronika (2019): *Szekértáborharc: Eredmények a politikai megosztottság okairól és következményeiről*. Budapest, TK Politikatudományi Intézet–Napvilág Kiadó.
- Pitkin, Hanna Fenichel (1967): *The Concept of Representation*. Berkeley, University of California Press.
- Plamenatz, John P. (1973): *Democracy and Illusion: An Examination of Certain Aspects of Modern Democratic Theory*. London, Longman.

- Rask, Mikko–Bedsted, Bjørn–Andersson, Edward–Kallio, Liisa (2019): Democratic innovation in transnational and global governance. In: Stephen Elstub–Oliver Escobar (eds.): *Handbook of Democratic Innovation and Governance*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. 354–369. pp.
- Rose, Jonathan (2007): Putting the Public Back in Public Policy: The Ontario Citizens’ Assembly on Electoral Reform. *Canadian Parliamentary Review*, Vol. 30., No. 3., 9–16. pp.
- Ryan, Matt (2019): Comparative approaches to the study of democratic innovation. In: Stephen Elstub–Oliver Escobar (eds.): *Handbook of Democratic Innovation and Governance*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. 558–570. pp.
- Ryan, Matthew–Smith, Graham (2014): Chapter Two: Defining Mini-Publics. In: Kimmo Grönlund–André Bächtiger–Maija Setälä (eds.): *Deliberative Mini-Publics: Involving Citizens in the Democratic Process*. Colchester, ECPR Press. 9–26. pp.
- Saward, Michael (2006): The Representative Claim. *Contemporary Political Theory*, Vol. 5., No. 3., 297–318. pp. <https://doi.org/10.1057/palgrave.cpt.9300234>
- Saward, Michael (2009): Authorisation and Authenticity: Representation and the Unelected. *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 17., No. 1., 1–22. pp. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2008.00309.x>
- Saward, Michael (2010): *The Representative Claim*. Oxford, Oxford University Press.
- Sebők Miklós (2015): A képviselői demokrácia megbízó–ügynök elméleti modellje. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 24., No. 2., 7–26. pp.
- Setälä, Maija (1999): *Referendums and Democratic Government*. London, Palgrave Macmillan.
- Setälä, Maija (2021): Advisory, Collaborative and Scrutinizing Roles of Deliberative Mini-Publics. *Frontiers in Political Science*, Vol. 2. <https://doi.org/10.3389/fpos.2020.591844>
- Smith, Graham (2005): *Beyond the ballot: 57 democratic innovations from around the world*. London, Power Inquiry.
- Smith, Graham (2009): *Democratic Innovations: Designing Institutions for Citizen Participation*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Smith, Graham (2019): Lessons From Democratic Innovations. In: Henry Tam (ed.): *Whose Government is it?: The Renewal of State-Citizen Cooperation*. Bristol, Bristol University Press. 91–108. pp.
- Smith, Graham–Richards, Robert C.–Gastil, John (2015): The Potential of Participedia as a Crowdsourcing Tool for Comparative Analysis of Democratic Innovations. *Policy and Internet*, Vol. 7., No. 2., 243–262. pp. <https://doi.org/10.1002/poi3.93>
- Smith, Graham–Setälä, Maija (2018): Mini-Publics and Deliberative Democracy. In: André Bächtiger–John S. Dryzek–Jane Mansbridge–Mark E. Warren (eds.): *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*. Oxford, Oxford University Press. 300–314. pp.
- Stebbins, Robert A. (2001): *Exploratory Research in the Social Sciences*. Thousand Oaks, Sage Publications.
- Stebbins, Robert A. (2008): Exploratory research. In: Lisa M. Given (ed.): *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks, Sage Publications. 327–329. pp.
- Sunstein, Cass R. (2009): *Going to Extremes: How Like Minds Unite and Divide*. New York, Oxford University Press.
- Talpin, Julien (2012): When democratic innovations let the people decide: An evaluation of co-governance experiments. In: Brigitte Geissel–Kenneth Newton (eds.): *Evaluating Democratic Innovations: Curing the Democratic Malaise?* New York, Routledge. 184–206. pp.

- Talpin, Julien (2019): Qualitative approaches to democratic innovations. In: Stephen Elstub–Oliver Escobar (eds.): *Handbook of Democratic Innovation and Governance*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. 486–500. pp.
- Van Reybrouck, David (2018): *Against Elections: The Case for Democracy*. New York, Seven Stories Press.
- Vandamme, Pierre-E.–Verret-Hamelin, Antoine (2017): A Randomly Selected Chamber: Promises and Challenges. *Journal of Public Deliberation*, Vol. 13., No. 1. <https://doi.org/10.16997/jdd.271>
- Vieira, Mónica Brito (2020): Representing Silence in Politics. *American Political Science Review*, Vol. 114., No. 4., 976–988. pp. <https://doi.org/10.1017/s000305542000043x>
- Walker, Mark (2003): *The Strategic Use of Referendums: Power, Legitimacy, and Democracy*. New York, Palgrave Macmillan.
- Warren, Mark E.–Pearse, Hilary (2008): Introduction: democratic renewal and deliberative democracy. In: Mark E. Warren–Hilary Pearse (eds.): *Designing Deliberative Democracy: The British Columbia Citizens' Assembly*. Cambridge, Cambridge University Press. 1–19. pp.
- Young, Iris M. (2002): *Inclusion and Democracy*. Oxford, Oxford University Press.
- Zarembek, Gisela.–Welp, Yanina (2019): Beyond Utopian and Dystopian approaches to democratic innovation. *Recerca*, Vol. 25., No. 1., 71–94. pp. <https://doi.org/10.6035/Recerca.2020.25.1.5>

Internetes források

- Citizens' Assembly on Electoral Reform (2004): *Making every vote count: the case for electoral reform in British Columbia*. https://citizensassembly.arts.ubc.ca/resources/final_report.pdf (Letöltés ideje: 2021. február 15.)
- DemNet (2020): *Budapesti közösségi gyűlés: klímavédezhelyzet van – mit tegyen Budapest?* <https://demnet.hu/wp-content/uploads/2020/11/kozosségi-gyules-budapest-2020-demnet-report.pdf> (Letöltés ideje: 2022. április 20.)
- Extinction Rebellion (2019): *The Extinction Rebellion Guide To Citizens' Assemblies*. <https://www.alcuredellapolitica.net/sites/default/files/2020-05/The-Extinction-Rebellion-Guide-to-Citizens-Assemblies-Version-1.1-25-June-2019.pdf> (Letöltés ideje: 2022. április 28.)
- Gerwin, Marcin (2018): *Citizens' Assemblies: Guide to democracy that works*. Krakó, Open Plan Foundation. https://citizensassemblies.org/wp-content/uploads/2018/10/Citizens-Assemblies_EN_web.pdf (Letöltés ideje: 2022. május 2.)
- Involve–The Democratic Society–Royal Society of Arts–mySociety (2020): *How to run a citizens' assembly: A handbook for local authorities based on the Innovation in Democracy Programme*. <https://www.thersa.org/globalassets/reports/2020/IIDP-citizens-assembly.pdf> (Letöltés ideje: 2022. április 25.)
- Ipsos MORI (2019): *Oxford Citizens' Assembly on Climate Change: A summary report prepared for Oxford City Council*. <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/publication/documents/2019-11/oxford-citizens-assembly-climate-change-report.pdf> (Letöltés ideje: 2021. április 18.)
- László Tamás (2021): Bölcs laikusok döntéshozói szerepben? – Községi gyűlés Budapesten és a nyugati országokban. *Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle*, No. 3., 57–90. pp. <https://www.eltereader.hu/media/2021/12/BJPSZ-2021-kulonszam-v3b-web.pdf#page=58> (Letöltés ideje: 2022. április 19.)

- Németh Márton (2021): Új utak a részvételi demokráciában? – A közösségi gyűlés első hazai kísérlete egy német példa tükrében. A budapesti közösségi gyűlés és a Bürgerrat Demokratie összehasonlító elemzése. *Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle*, No. 3., 32–56. pp. <https://www.eltereader.hu/media/2021/12/BJPSZ-2021-kulonszam-v3b-web.pdf#page=33> (Letöltés ideje: 2022. április 19.)
- Pew Research Center (2019): *Many Across the Globe Are Dissatisfied With How Democracy Is Working*. <https://www.pewresearch.org/global/2019/04/29/many-across-the-globe-are-dissatisfied-with-how-democracy-is-working/> (Letöltés ideje: 2022. április 17.)
- Pew Research Center (2020): *Democratic Rights Popular Globally but Commitment to Them Not Always Strong*. https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2020/02/PG_2020.02.27_global-democracy_REPORT.pdf (Letöltés ideje: 2022. április 17.)
- Schugurensky, Daniel (2016): *Democratic Innovations and Local Governance: An International Perspective*. <https://digitalcommons.chapman.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1216&context=localgovernmentreconsidered> (Letöltés ideje: 2022. április 25.)
- TK–Fővárosi Önkormányzat (2022): *Budapest Európában: közösségi gyűlés összefoglaló riport*. https://kozossegiyules.budapest.hu/files/kozossegi_osszefoglalo.pdf (Letöltés ideje: 2022. május 2.)
- UN Democracy Fund–newDemocracy Foundation (2019): *Enabling National Initiatives to Take Democracy Beyond Elections*. <https://www.newdemocracy.com.au/wp-content/uploads/2018/10/newDemocracy-UNDEF-Handbook.pdf> (Letöltés ideje: 2022. április 28.)